

25. FORUM HRVATSKIH MANJINA POVIJEST I IDENTITET HRVATSKIH MANJINSKIH ZAJEDNICA

25. FORUM HRVATSKIH MANJINA POVIJEST I IDENTITET HRVATSKIH MANJINSKIH ZAJEDNICA

Izlaganja s stručnog skupa održanog 29. studenog 2019.
u Hrvatskoj matici iseljenika u Zagrebu

Zagreb 2020.

Sadržaj

Pozdravni govori	7
dr. sci. Ivan Tepeš	8
dr. sci. Milan Bošnjak	9
dr. sci. Vladimir Lončarević	14
Izlaganja	16
Stjepan Blažetin, Obrazovni sustav i izgradnja nacionalnog identiteta Hrvata u Mađarskoj	17
Miroslav Šašić, Povijest gradišćanskih Hrvata, udžbenik za nastavu povijesti različitih smjerova srednjih škola i gimnazija u Gradišću	23
Franjo Pajrić, Jezik čuvar identiteta	27
Marija Šeremešić, Povijesni identitet Šokaca na kulturnoj i političkoj sceni Sombora	31
Zvonko Deković, Kako je Boka kotorska ušla u sastav Crne Gore 1945?	35
Miroslav Franović, Ujedinjenje Crne Gore i Boke kotorske	39
Marko Perčin, Kotor i Nemanjići	44
Darko Baštovanović	48
Jasminka Dulić	51
Rudolf Streck, Jandorfska prezimena 1779. – 1917.	53
Zlatko Romić	55
Marija Latchici, Karaševskohrvatska zajednica kroz burna stoljeća (ne)pisane povijesti	62
Zaključci	70

Radovi u ovoj knjizi su izlaganja sa skupa održanog 29. studenog 2019. u Hrvatskoj matici iseljenika.

Dio njih su pismeno priložena izlaganja, a drugi dio su transkripti nastali i uređeni na temelju zvučnog zapisa.

Bilješke uz radove su intervencija urednika kako bi sadržaj u što većoj mjeri približio širem krugu čitatelja.

Knjiga je prelomljena u programu otvorenog koda "Scribus".

Marin Knezović,
urednik izdanja

POZDRAVNI GOVORI

dr. sci. Ivan Tepeš,

zamjenik ravnatelja Hrvatske matice iseljenika

Pozdravljam vas u svoje ime i u ime djelatnika Hrvatske matice iseljenika. Dobro došli na Forum manjina koji se već tradicionalno održava u Hrvatskoj matici iseljenika.

Meni je osobito zanimljiva tema ovogodišnjeg Foruma, obzirom da je vezana za povijest. Povijest je učiteljica života. To je stara izreka i to je činjenica. Svi kažu: „Iz današnje perspektive gledajmo u budućnost.“ Neki smatraju i kako je povijest uteg oko nogu, no to je potpuno krivo. Ako ne poznajemo povijest ne možemo razumjeti ono što radimo danas niti planirati što ćemo raditi sutra, a pogotovo kada je riječ o osjetljivim skupinama.

Manjine su osjetljive skupine. Samo činjenica da ste u manjine stavlja vas u poziciju ranjivije, osjetljivije skupine s obzirom da je većina uvijek ta koja je jača, premda to ne mora biti nužno u negativnom kontekstu. U kontekstu očuvanja identiteta manjinske zajednice vrlo je važno razumjeti njezinu povijest – kada se došlo, zašto se došlo, u kojim okolnostima, kako se funkcioniralo kroz povijest.

Svatko od nas kad krene nešto entuzijastično raditi nekada zna izmišljati „toplu vodu“, no kada se konzultiraš s poviješću uvidiš da ovo što ti činiš netko je već prije napravio. Iz mog vlastitog iskustva kada kreneš s nekim entuzijastičnim, „revolucionarnim“ idejama na kraju uvidiš kako nisi prvi, a nećeš biti ni zadnji.

Za manjinske je zajednice bitno da se o njihovoj povijesti piše, koliko god neke povijest ne zanimala. Bez konstantnog pisanja i proučavanja povijesti vrlo lako gubimo budućnost i to posebno u kontekstu identiteta, identifikacije s manjinskom zajednicom.

Smatram da će sve što će biti rečeno na ovom skupu, biti vrlo kvalitetno. U poznat sam s poviješću i vaših manjinskih zajednica premda mi to nije specijalnost, smatram da ono što će biti izrečeno i ono što radite u svojim zajednicama bitno za očuvanje identiteta. Povijest vaših zajednica je i dio povijesti hrvatskog naroda pa je ona važan i za hrvatsku historiografiju.

Želim vam sve najbolja i nada se kako ću i ja saznati nešto novo i to me veseli. Nadam se kako će tako biti i danas i da ćemo se ugodno družiti. Ugodno se osjećajte u prostorima Hrvatske matice iseljenika. Živjeli i ugodan rad.

(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

dr. sci. Milan Bošnjak,

savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu u Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske

Osobita mi je čast i zadovoljstvo pozdraviti Vas u ime predsjednika Vlade Republike Hrvatske mr. sc. Andreja Plenkovića, u ime državnog tajnika Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske g. Zvonka Milasa, kao i u svoje osobno ime.

Za Vladu Republike Hrvatske od iznimne je važnosti kontinuirano podupirati i osnaživati hrvatske manjinske zajednice, u partnerskom odnosu s nositeljima kulturnih, obrazovnih, ali i društveno-političkih aktivnosti pripadnika hrvatske nacionalne manjine u svih 12 država.

Svima nam je poznato kako je za funkcioniranje manjinskih zajednica postojanje što boljeg zakonskog i institucionalnog okvira te možemo reći da je to preduvjet svake usustavljene brige o očuvanju i razvijanju specifične manjinske kulture, jezika i nacionalnog identiteta. Stoga se institucije Republike Hrvatske putem bilateralnih kontakata s institucijama država u kojima žive pripadnici hrvatske nacionalne manjine, aktivnim radom u međuvladinim mješovitim odborima za zaštitu nacionalnih manjina, kao i unutar različitih multilateralnih okvira aktivno zalažu za poboljšanje, kao i za definiranje statusa i položaja u državama gdje uopće nije definiran.

No, kako bi se ta prava mogla konzumirati na primjeren način, podjednako je važno i javno mnijenje te odnos većinskoga naroda prema pripadnicima pojedine nacionalne manjine i njihovoj matičnoj državi. Na žalost, u proteklih nekoliko godina bilježimo negativne pomake u istraživanju javnoga mnijenja u Srbiji, a ne možemo biti zadovoljni ni smjerom promjene odnosa crnogorskoga društva prema Hrvatima. Na svu sreću, u nekim državama Hrvati i Hrvatska su vrlo popularni, spomenimo Slovačku, Mađarsku ili Sjevernu Makedoniju.

Dragi prijatelji,

prije nego što kažem nekoliko rečenica o ovoj dobro odabranoj i iznimno važnoj temi današnjega jubilarnog foruma, dozvolite mi da spomenem neke od najvažnijih aktivnosti u proteklih godinu dana, od našeg prošlog susreta na 24. forumu:

- poznato Vam je da je Središnji državni ured s hrvatske strane koordinacijsko tijelo i nositelj poslova u vezi s pripremom i održavanjem sjednica međuvladinih mješovitih odbora; u ovome važnom području intenzivirali smo naše aktivnosti te smo u 2018. godini

održali sjednice sva četiri MMO-a, a aktivan rad smo nastavili i u ovoj godini, u ožujku smo održali sastanak MMO-a s Republikom Srbijom, u srpnju s Republikom Sjevernom Makedonijom, a kroz dva tjedna dogovoren je sastanak s Mađarskom, dok će je sastanak MMO-a s Crnom Gorom planiran za prvu polovicu 2020. godine; nadam se i vjerujem da su određeni konkretni pomaci vidljivi i u svakidašnjem životu Hrvata koji žive u ovim državama, jer to je pravi cilj rada u okviru MMO-a - viša razina ostvarenih prava i bolji život

- radi poduzimanja sustavnih i koordiniranih aktivnosti institucija Republike Hrvatske i hrvatske zajednice u Sloveniji s ciljem poboljšanja položaja i definiranja statusa više od 50.000 Hrvata koji žive u Sloveniji, a koje Republika Slovenija nažalost ni koji način ne priznaje, Središnji državni ured je 2018. osnovao Povjerenstvo za pitanje statusa Hrvata u Republici Sloveniji; rad u ovome tijelu dosad je rezultirao većom vidljivošću hrvatske zajednice, prije svega u Sloveniji, ali i u Hrvatskoj, kao i jasnijim i usmjerenijim artikuliranjem zahtjeva i traženja od slovenske strane da poduzme konkretne korake u smjeru definiranja primjerenog statusa Hrvata u Sloveniji, a rad i djelovanje će nastaviti i dalje

- na temelju Sporazuma o suradnji između Središnjeg državnog ureda i Sveučilišta u Zagrebu, zajedničkim djelovanjem Sveučilišta, Ministarstva znanosti i obrazovanja i Ureda za ak. god. 2018./2019. osigurana je posebna upisna kvota za upis na studentske programe Sveučilišta u Zagrebu za pripadnike hrvatske manjine i hrvatskoga iseljeničtva; i za akademsku godinu 2019./2020. odobrena je posebna upisna kvota na Sveučilištu u Zagrebu, ali i na Hrvatskom katoličkom sveučilištu i Sveučilištu Sjever te na Veleučilištu u Lavoslava Ružičke u Vukovaru; dobar temelj za daljnji razvoj ovoga projekta predstavlja činjenica da je Ured u svibnju 2019. potpisao sporazume sa svim članovima Rektorskoga zbora Republike Hrvatske; no, i ovdje je ključ u našem zajedničkom radu i djelovanju, budući da ima mogućnosti za upis puno većeg broja studenata, molim Vas da u svojim sredinama snažnije poduprete ovaj projekt, za čije su se uvođenje dugi niz godina, zajedno s drugima, zalagali i mnogi od ovdje nazočnih, navodeći ga kao jedan od ključnih zahtjeva pripadnika hrvatske nacionalne manjine

- u prosincu 2017. pokrenut je prvi besplatan e-tečaj hrvatskoga jezika osnovne razine A1, a u prosincu 2018. razine A2 prema ZEROJ-u, oba sa sučeljem na engleskom i španjolskom jeziku; do 31. listopada 2019. tečajevima je pristupilo 4.622 korisnika, a vjerujemo da će do kraja godine taj broj biti 5.000 korisnika; ovi će kvalitetni tečajevi, ponajprije pripadnicima hrvatskoga iseljeničtva, pružiti konkretnu jezičnu i kulturološku pomoć te ih dodatno motivirati na razvijanje svoga hrvatskoga identiteta i povezivanje s Hrvatskom, a u konačnici i za moguće doseljenje u

- prošle godine smo pokrenuli projekt Korijeni, čime smo potaknuli umrežavanje škola iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, iz iseljeničtva te država u kojima živi hrvatska nacionalna manjina stvorivši tako šest mreža sa po četiri partnera; sudionicima, djeci i učiteljima je u srpnju ove godine organizirana i Ljetna škola hrvatskog identiteta u Vukovaru kako bi virtualne susrete ostvarene putem videokonferencija tijekom školske godine upotpunili susretom i druženjem u Hrvatskoj, u Gradu Vukovaru; nakon vrlo pozitivnih povratnih informacija, smijem najaviti da projekt namjeravamo razvijati i dalje te, vjerojatno, uz postojećih šest stvoriti još šest novih mreža

- iako su važni svi oblici potpore – i politička i stručna i moralna – spomenuo bih kako su u 2019. godini ponovno povećana sredstva namijenjena za potporu programa i projekata hrvatske nacionalne manjine; 2016. i ranijih godina iznosila su 3 milijuna, 2017. i 2018. godine 4,5 milijuna, dok su ta sredstva u 2019. godini 5 milijuna kuna

- Vlada Republike Hrvatske, kao i predsjednik Vlade osobno, veliku pozornost posvećuju ovim pitanjima te kao osobito važan iskorak koji je Vlada poduzela prošle i ove godine treba istaknuti podupiranje strateških projekata Hrvata u Srbiji – 2018. godine osigurana su značajna sredstva za kupnju zemljišta za sjedište Novinsko-izdavačke ustanove Hrvatska riječ u Subotici, a u 2019. dana je potpora dvama strateškim projektima hrvatske nacionalne manjine u Srbiji: izgradnji Hrvatske kuće u Subotici i kadrovskom osnaživanju Hrvatskoga nacionalnog vijeća; uvjereni smo da će realizacija ovih projekata otvoriti jednu novu perspektivnu i djelovati poticajno na još bolje integriranje zajednice i brži razvoj, kako g. Žigmanov često kaže, ranjene, ali i istovremeno vrlo snažne i iznimno bogate hrvatske zajednice u Srbiji

Uz ovdje navedene aktivnosti, ostvareni su različiti programi i projekti brojnih hrvatskih javnih i državnih institucija, kao i hrvatskih županija i gradova, hrvatskih sveučilišta i mnogobrojnih osnovnih i srednjih škola, kulturno-umjetničkih društava i udruga usmjereni na jačanje suradnje s Hrvatima u ovih 12 država. K tome, vrlo je važno i da je pojačana suradnja između institucija i organizacija hrvatske nacionalne manjine iz različitih država, kao i s udrugama i institucijama Hrvata iz Bosne i Hercegovine i hrvatskoga iseljeničtva.

Svakako želim istaknuti vrijedne programe i kontinuiranu potporu Hrvatske matice iseljenika svim trima skupinama Hrvata koji žive izvan granica lijepe Naše, od kojih je za pripadnike hrvatske nacionalne manjine, vjerujem, posebno važan ovaj tradicionalni

Forum. Forum je četvrt stoljeća pravo mjesto susreta i žive razmjene misli i ideja, zbilja je važan mnogima, u koje dvoznamenkasti broj godina ubrajam i sebe, kao i svoje kolegice Dubravku i Mirjanu, koje su danas ovdje. Stoga koristim ovu prigodu i zahvaljujem Matici i kolegi Knezoviću na ustrajnoj i uspješnoj organizaciji Foruma, kao i Foruma mladih, koji se sad već treću godinu isto tako uspješno organizira.

Drage Hrvatice i Hrvati,

želim izraziti svoje divljenje što su, prije svega zahvaljujući iskrenoj ljubavi prema svojim hrvatskim korijenima stoljećima, generacije Hrvata uspješno čuvale i očuvale svoju hrvatsku svijest i hrvatski identitet u novim domovinama, unatoč različitim teškoćama i izazovima s kojima su se suočavale i s kojima se suočava i sadašnji naraštaj, a u čemu su posebno važan oslonac zasigurno bili bogata baština i naš ljubljani hrvatski jezik. Tako je bilo kroz cijelu povijest, a tako je i danas.

Kad govorimo o identitetu, onda su posebno važni jezik i kultura - u prošlosti, danas, sutra, uvijek i zauvijek. Specifična tradicijska kultura pripadnika hrvatske nacionalne manjine kojom se Vi, dragi naši sunarodnjaci s pravom ponosite i koju tako uspješno negujete, ali i suvremena kultura koju uspješno stvarate, nedvojbeno integralan su dio hrvatske kulture, kao što su i Vaši mjesni i područni govori i dijalekti integralan dio hrvatskoga jezika. Istina je da je poželjno poznavanje hrvatskoga standardnog jezika, ali treba istaknuti kako sva hrvatska narječja, svi idiomi i svi govori bez obzira na to služe li se njima Hrvati koji žive unutar ili izvan granica Republike Hrvatske predstavljaju integralan i iznimno važan dio hrvatskoga jezika; i tek uzeti svi zajedno čine hrvatski jezik onim što jest - u svojoj različitosti jedinstvenim, i nama najljepšim, jezikom svih Hrvata. Jednako tako, ni hrvatska kultura nikako ne može biti cjelovita bez pripadnika hrvatske nacionalne manjine - u tome jedinstvenom i divnom mozaiku koji se uvijek iznova obnavlja i razvija, možda su najljepši kamenčići oni koji nose boje i oblike hrvatskih manjinskih zajednica.

Želio bih vrlo jasno istaknuti da će institucije Republike Hrvatske i nadalje pružati kontinuiranu potporu različitim programima i projektima hrvatskih manjinskih institucija, udruga i društava. Naša je dužnost, koja je istovremeno i privilegija, da Vam budemo potpora i partner u zajedničkom radu i djelovanju s ciljem jačanja povezanosti pripadnika hrvatske nacionalne manjine unutar jedne države, kao i unutar različitih država i s Republikom Hrvatskom te, što je iznimno važno, s ciljem osvješćivanja i promoviranja zajedničke pripadnosti cjelovitoj hrvatskoj kulturi.

U ime predsjednika Vlade Republike Hrvatske, u ime državnog tajnika Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i u svoje osobno, želim Vam uspješan i plodonosan rad te ugodan boravak u Zagrebu, glavnom gradu Republike Hrvatske i svih Hrvata!

dr. sci. Vladimir Lončarević,

izaslanik predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović

Čast mi je biti ovdje u ime predsjednice republike, pozdraviti vas i prenijeti njene pozdrave i želje za uspješan rad.

Ja bih naglasio tri, četiri stvari. Prvo bih čestitao Hrvatskoj matici iseljenika na kontinuitetu održavanja Foruma od 25 godina. Politike su se mijenjale, vlade su se mijenjale, predsjednici su se mijenjali, no Forum je imao svoj kontinuitet. Čestitam vam što ste svake godine okupljali hrvatske manjine, ustrajno raspravljali o problemima koje treba rješavati, ustrajno poticali nadležna državna tijela da se uhvate u koštac s rješavanjem određenih problema. Rekao bih da nakon 25 godina takve upornosti i vidimo neke rezultate.

Ono što želim naglasiti je i činjenica da je predsjednica uvijek davala potporu svim hrvatskim manjinskim zajednicama i posjetila sve hrvatske manjinske zajednice. To je dio njene politike u kojoj su Hrvati izvan Republike Hrvatske bili u njezinom fokusu i čemu se ona posvetila od prvog dana. Doprinos predsjednice unapređenju položaja hrvatskih manjinskih zajednica je vidljiv i važan. To je dio njezine vizije globalne Hrvatske, povezivanja Hrvata u cijelome svijetu. Ključ te politike je uključivanje mladih iz iseljenništva. Budemo li čvrsto držali taj ključ rezultati će biti sve bolji.

Osobno smatram kako tretiranje hrvatskih manjinskih zajednica treba dizati strukturalno, institucijski i financijski na višu razinu. Politike osnaživanja veza prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske moraju u svakom pogledu biti sve važnije.

Meni ja kao dijelom povjesničaru drago da je ove godine povijest tema. Povijest nisu utezi nego naša baština. Naša duhovna, kulturna i politička povijest je blago koje imamo i na osnovu kojeg razvijamo hrvatski nacionalni identitet. Osobno me iznenađuje koliko velikih ljudi u dvadesetom stoljeću imamo u cijelome svijetu, a posebno među manjinskim zajednicama i na području kulture. Radi se o ljudima koji su u ne lakim uvjetima održavali hrvatsku riječ, hrvatsku misao i hrvatsku nacionalnu svijest.

Čestitam svima koji su se odlučili ove godine doći. Vjerujem da će tijekom Foruma raspraviti pitanja naše povijesne baštine i preložiti kako tu baštinu inkorporirati u nastojanja za jačim povezivanjem s Hrvatima izvan Hrvatske.

Još jednom čestitam organizatoru i pozdravljam sve vas.

Na kraju želim vas potaknuti da izađete na predsjedničke izbore. Izbori su pravo i dužnost svakog hrvatskog državljana, a svoj glas dat će te po savjesti. Bitno je da izađete jer to osnažuje i vas kako u Republici Hrvatskoj tako i u zemljama u kojima živite.

(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

IZLAGANJA

Stjepan Blažetin

Obrazovni sustav i izgradnja nacionalnog identiteta Hrvata u Mađarskoj

Cilj je ovog izlaganja zapravo dvojak. S jedne strane pokušat ću ovdje u kratkim crtama pokazati ono što mi nazivamo „hrvatskim školskim sustavom“ u Mađarskoj, ono čemu tako „tepamo“. S druge strane htio bih pokazati probleme, ponajviše strukturalne probleme koji proizlaze iz one situacije u kojoj se nalaze naše osnovne škole i dvije gimnazije upravo zbog ove situacije.

Pokušat ću se reflektirati i na to kako te naše institucije pomažu ili odmažu i koliko mogu sudjelovati u izgradnji hrvatskog nacionalnog identiteta.

Prije svega neke moje općenite opaske. Svugdje je vrlo zanimljiv odnos odgojno-obrazovnog sustava i vlasti, odnosno odnos odgojno-obrazovnog sustava i onog tko financira taj sustav. Svaka vlast nastoji na neki način definirati sadržaj koji će se prenijeti putem odgojno-obrazovnog sustava. To je vrlo važno. Kada govorimo o prostoru Srednje Europe obrazovni su sustavi u rukama države, dakle te sustave uglavnom financira država. Uvijek je pitanje što država želi kroz taj obrazovni sustav? Jedan od ciljeva države je reproduciranje onih odnosa koji su onima na vlasti važni. Uvijek imamo „input“ i „output“. Što je ono što želimo postići? To se definira različitim zakonskim propisima tipa kurikuluma i sl. Tako je česta pojava da kada dolazi do smjene vlasti mijenjaju se i nastavni programi. Onaj tko financira sustav želi artikulirati svoje interese kroz taj sustav. On želi na „izlazu“ imati takve mlade ljude kako je definirano na „ulazu“ u odgojno-obrazovni sustav. U tom smislu svaki je odgojno-obrazovni sustav odgovoran za reprodukciju zajednice, pravca u kojem će ta zajednica ići, svejedno da li se radi o vjerskoj zajednici, nacionalnoj zajednici, nacionalnoj manjini. I tu već dolazimo do jednog problema.

Sustav je važan i zato jer se njime može manipulirati. Dovoljno je sjetiti se razdoblja prije demokratskih promjena. Ako pogledate samo književnost kojom se ja bavim, ako pogledate koji autori i koja književna djela su bila obvezna u obrazovanju prije 90-tih i poslije. Koji je onaj kanon koji je učenik morao upoznati prije 1990. i poslije 1990.? To je samo ilustracija koliko oni koji artikuliraju interese (ministarstva, vlada, strukovne udruge) imaju odlučujuću riječ u definiranju svih onih sadržaja koji će se preko odgojno-obrazovnog sustava prenijeti mladim ljudima.

Izvan tog sustava su djelomice one škole i ustanove koje se financiraju drugim načinom (vjerske i privatne škole) koje djelomice na drugačiji način mogu definirati svoje ciljeve. Ako žele biti dio odgojno-obrazovnog sustava neke države ipak moraju prihvatiti propise koje ova donosi. Teško je biti izvan sustava (tu je problem priznavanja svjedodžbi i sl.).

Ovim želim naznačiti koliko je odnos vlasti i odgojno-obrazovnog sustava bitan. On postaje još važniji kada u njega uklopimo nacionalne manjine.

Ono što nama važno je izgradnja svijesti o pripadnosti zajednici. Jedan od ciljeva hrvatskog manjinskog školstva u Mađarskoj jest da po njegovom završetku imamo nacionalno svjesne mlade ljude. Manjine su u startu u nepovoljnom položaju. Ako se želi pomoći onda se operira (barem u slučaju Mađarske) s pojmom kulturne autonomije. Po mađarskom zakonu o manjinama iz 2011. imamo neke pojmove koje ovaj definira.¹ On izdvaja tri područja. Ono o kome govorimo je ono odgoja i obrazovanja ali i područje kulture i područje medija.

Određivanje kulturne autonomije u Hrvatskoj i Mađarskoj je nominalno vrlo slično², dakle školstvo, kultura, mediji, korištenje manjinskog jezika u svim sferama života. Sada to primijenimo na situaciju u Mađarskoj. Sve odgojno-obrazovne ustanove koje mi nazivamo „hrvatskima“ u Mađarskoj financira mađarska država. Ako uzmemo u obzir ono što sam na početku rekao onda je interes države jedna stvar, a interes nacionalne manjine druga stvar. Svaka država želi biti monolitna. Najlakše je vladati ukoliko smo svi isti. To podsjeća na spot grupe Pink Floyd „Another brick in the wall“ u kome iz školskog sustava svi izlaze kao isti.

To naravno nije dobro, no svaka vlast želi da njezini mehanizmi funkcioniraju besprijekorno i da nitko ne misli svojom glavom. Vlast onda može bez problema određivati budućnost društva. U tom modelu su nacionalne manjine nešto drugo. Što je cilj mađarskog školskog sustava? Cilj mu je stvarati nacionalno svjesne Mađare. Mi Hrvati smo dijelovi tog školskog sustava, no naš je cilj stvoriti nacionalno svjesne Hrvate. To je a priori sukob. To je strukturalni problem. Pitanje je koliko možemo ta dva interesa uskladiti kompromisom?

To je tako sa svim državama i svim nacionalnim zajednicama. Pitanje je što možemo napraviti? Može li tome pomoći ukoliko je nekoliko škola u vlasništvu političke strukture nacionalne manjine? Da li su te škole, u slučaju Mađarske, u vlasništvu Hrvatske državne samouprave? Da li to rješava problem ili ne?

To je svakako bolje nego kada je škola u potpunosti dio mađarskog školskog sustava. Treba naći kompromis. Treba vidjeti gdje je u okviru mađarskog školskog sustava granica do koje se može ići, a da ide nama u korist. To je uvijek pitanje političke situacije i političkog trenutka u kome se nalazimo. U jednoj atmosferi nacionalne manjine mogu dobro funkcionirati, a u drugoj ne mogu. Postoji ovisnost o trenutnim političkim projektima. To je često problem, no njemu se nacionalne manjine moraju prilagođavati.

Školski sustavi su tromi, spori i jako se sporo mijenjaju.

„Hrvatski obrazovni sustav u Mađarskoj“ stavljam pod znake navoda. O „hrvatskom obrazovnom sustavu“ u Mađarskoj mi ne možemo govoriti. Mi imamo dva tipa školskih ustanova; jedan tip obično nazivamo „dvojezičnim“, a drugi tzv. škole s predmetnom nastavom. U najboljem slučaju one škole koje su dvojezične hrvatski jezik, hrvatska književnost, povijest, zemljopis idu na hrvatskom, a sve ostalo ide na mađarskom. Obrazovni centar „Miroslava Krleža“ u Pečuhu djeluje po tome modelu. Tako djeluje i hrvatska gimnazija u Budimpešti, škole u Santovu, Koljnofu, Petrovom selu itd.³ To nisu hrvatske škole. Hrvatska bi škola bila ta u kojoj je sve na hrvatskom jeziku osim mađarskog jezika i književnosti. Zakonski je to moguće, no pitanje je da li je hrvatska zajednica spremna tako nešto napraviti, da li želi ili ne želi? Da li je zajednica spremna uvjeriti roditelje da je to važno?

Naravno i dalje će biti pitanje što u okviru povijesti treba učiti u tim školama? Mađarsku povijest ili hrvatsku? Da li i jedno i drugo? Što će biti s djetetom nakon mature ako želi nastaviti studij u Mađarskoj recimo iz povijesti? On će morati polagati maturu iz mađarske povijesti. Problem je vrlo složen.

Drugi tip škole je mađarska škola u kojoj imate pet sati hrvatskog jezika tjedno. To pogotovo ne možemo nazvati hrvatskim školama. To je više od ništa, no pitanje je kolika je efikasnost te nastave. Pet sati jednog jezika nije malo, no naši su rezultati slabi. Problem je i to što mi nemamo mjerenja. Ne znamo što je dijete poslije četiri godine naučilo. U ostalim predmetima prave se mjerenja. Zašto se to ne radi i s hrvatskim?

U Budimpešti i Pečuhu imamo dva centra u kojima je sve od vrtića do gimnazije.

U „hrvatskom obrazovnom sustavu“ imamo statistički 223 djece u gimnazijama. To je ona mladež na koju možemo računati. Godišnje u dvije gimnazije maturira 40 učenika.⁴

Škole i ustanove u kojima hrvatska zajednica u Mađarskoj više može artikulirati svoje interese i unijeti više hrvatskih sadržaja su škole koje su u rukama Hrvatske manjinske samouprave. Hrvati samo u Koljnofu imaju takvu školu. Tada se mogu ubaciti i sadržaji koji su bitni za stvaranje hrvatskog nacionalnog identiteta. U drugim je školama to puno teže. Hrvatska državna samouprava određuje financijski okvir takvih škola i ako želi može financirati dodatne sadržaje.

Pogledao sam pedagoške programe škola u Budimpešti, Pečuhu i Santovu. Oni navode kao svoj prvi cilj čuvanje i razvijanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Prema tome iz tih ustanova bi trebali izlaziti „mali Hrvati“, identitetski ojačani mladi ljudi.⁵ To je posebno važno kada se identitet ne njeguje u obitelji. Kako to izvesti u školi u kojoj se povijest Mađarske uči na hrvatskom jeziku, u kojoj se zemljopis Mađarske uči na hrvatskom jeziku, gdje vi maturirate, a ne možete pročitati tri rečenice o Hrvatsko - ugarskoj nagodbi, gdje nema ni jedne rečenice o domovinskom ratu? I mi želimo izgraditi hrvatsku nacionalnu svijest?

Postoji jedan predmet koji je protuteža, a to je nešto što se zove „narodopis“. Tu se nastoji unijeti povijest i zemljopis Hrvatske s kulturnom poviješću Hrvata u Mađarskoj u jednom satu tjedno. Možete misliti kakav može biti rezultat.

Analizu tih udžbenika rade mađarski povjesničari .⁶ Po toj analizi iz tih udžbenika povijesti ništa se ne može saznati o zajedničkoj hrvatsko-mađarskoj državi. Informacije u tim udžbenicima su paušalne i ostavljene izvan konteksta. Jelačić je naravno najveći antijunak.

Usporedio sam dvije čitanke za hrvatski jezik za treći razred gdje je nacionalan pjesma u kojoj je ključni datum 15. ožujak 1848. dan mađarske revolucije. To je datum koji se u oblikovanju mađarskog nacionalnog identiteta neprestano naglašava. Što dijete može pomisliti kada u povijesti uči da smo došli s Urala? Uči cijelo vrijeme da je Jelačić „vrag“ i dođe na Trga bana Jelačića u Zagrebu i vidi tog „vraga“. To su ozbiljni problemi.

Drugi je primjer čitanka za prvi razred slovo „H“. U udžbeniku za hrvatski jezik iz 1946. sve je jasnije rečeno nego danas.

Postavlja se pitanje da li postojeći sustav obrazovanja na hrvatskom jeziku u Mađarskoj daje mogućnost obrazovanja hrvatske nacionalne svijesti?

1. Zakon o pravima nacionalnih manjina (narodnosti) iz godine 2011. (CLXXIX.) 3. kulturna autonomija nacionalne manjine: takvo kolektivno manjinsko pravo koje se ostvaruje autonomnim (samo)upravljanjem manjinske zajednice a utjelovljuje se u svim institucijama ovoga zakona i manjinskom samoorganiziranju; 22-32§ Manjinsko samoupravljanje u odgoju i obrazovanju, 33-43§ Manjinsko samoupravljanje u kulturi, 44-49§ Prava manjina na polju pružanja medijskih usluga.

2. kulturna autonomija, pravo na očuvanje i njegovanje kulturnog identiteta i tradicije u smislu posebnosti jezika, vjeroispovijesti, povijesnog pamćenja i drugih obilježja pojedinih manjinskih, odn. nacionalnih ili etničkih zajednica u sklopu višenacionalnih država. Utvrđena je Međunarodnim sporazumom o građanskim i političkim pravima iz 1976. Ostvaruje se preko posebnih škola ili nastavnih programa i predmeta, kulturnih organizacija i aktivnosti, medija ili odgovarajuće zastupljenosti u medijima, te javne dvojezične ili višejezične komunikacije. Danas je ona značajno dostignuće demokratske politike »pozitivne diskriminacije« u suvremenim multietničkim društvima.

Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34568>

3. Tzv. dvojezične škole (7 institucija) Budimpešta, Pečuh, Bizonja, Koljnof, Martinci, Petrovo Selo, Santovo, Šeljín - jedno odjeljenje. Tzv. škole s predmetnom nastavom (28 osnovnih škola).

4.	Dječji vrtić	Osnovna škola	Gimnazija
2012./2013.	1228	2289	223
2013./2014.	1144	2154	211
2014./2015.	1061	2197	223
2015./2016.	1125	2186	209
2016./2017.	1104	2148	223

5. Kao hrvatska narodnosna institucija istaknuta nam je zadaća čuvanje i razvijanje hrvatskog identiteta, prenošenje povijesne i kulturne baštine, zaustavljanje asimilacije sredstvima koja omogućava naša institucija"

www.krleza.hu Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom Miroslava Krleže (Pečuh)

„Kao hrvatska narodnosna institucija svojom istaknutom zadaćom smatramo čuvanje i razvijanje hrvatskog identiteta, zaustavljanje asimilacije sredstvima koja školi stoje na raspolaganju.”

www.hercegszantosuli.sulinet.hu

Hrvatski vrtić, osnovna škola i učenički dom (Santovo)

„Osnovni je cilj da učenici hrvatske narodnosti sačuvaju i ojačaju svoj „narodnosni” identitet, hrvatski materinski jezik i kulturu.”

www.hosig.hu Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom (Budimpešta)

6. Szabolcs Varga: Prikaz hrvatske prošlosti u srednjoškolskim udžbenicima mađarske povijesti (A horvát múlt ábrázolása a középiskolás magyar történelemtankönyvekben)

„Sumarno može se ustvrditi da se iz mađarskih udžbenika ne može razumijeti posebnost osamstoljetnog mađarsko-hrvatskog suživota. Sporadično razasuti podaci jedva se objašnjavaju a učenici ne mogu povezati informacije koje se donose bez konteksta. To podjednako važi za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju.”

Izvor: Történelemtanítás Online történelemdidaktikai folyóirat (L.) Új folyam VI. – 2015. 1-2.

<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/varga-szabolcs-a-horvat-mult-abrazolasa-akozepiskolas-magyar-tortenelemtankonyvekben-06-01-11/>

(prema zvučnom zapisu i pp prezentaciji uredio Marin Knezović)

Miroslav Šašić

Povijest gradišćanskih Hrvata, udžbenik za nastavu povijesti različitih smjerova srednjih škola i gimnazija u Gradišću

Na poziv Stanka Horvata, predsjednika Hrvatskog kulturnog društva u Željeznom, Nikola Benčić¹, Miroslav Šašić² i Štefan Zvonarić³ napisali su udžbenik Povijest gradišćanskih Hrvata kojeg su austrijske prosvjetne vlasti 2017. godine odobrile za rad u školama. U deset cjelina obuhvaćeno je razdoblje od prapovijesti do suvremenih dana prateći razvitak Hrvata na tlu Republike Hrvatske i današnjih europskih država Austrije, Mađarske, Češke i Slovačke uz brojne metodički oblikovane dodatke poput zemljovida, shema, zanimljivosti i pitanja za bolje razumijevanje događaja i procesa, te povijesnih izvora za razvijanje vještine analize i interpretacije. Za jezik i lekturu udžbenika zaslužni su Mirko Berlakovich i Ivan Rotter, dizajn korica je osmislila Katja Wukovits, a Matthias Wagner je udžbenik grafički oblikovao.

Gradišćanski Hrvati do sada nisu imali sustavan pregled svoje prošlosti u obliku školskog udžbenika. Djelomične prikaze četverostoljetne hrvatske nazočnosti na širem području Gradišća donosila je Druga i Treća štanka Ivana Dobrovića⁴ iz 1924. i 1929. godine. U devetnaestom stoljeću Pripetenja Ugrov Jožefa Dreiskera iz 1872.⁵, Historia Ugerszkoga orzaga iz 1873. Mate Pavitscha⁶, te Pověst Ugarska Mate Karalla⁷ iz 1880. godine. U suvremeno doba tek je udžbenik Geschichte des Burgenlandes iz 1996. godine dao djelomičan prikaz hrvatske povijesti te pokrajine. Uz to važni su i predmetni historiografski doprinosi stručnjaka iz Hrvatske poput Alojza Jembriha⁸, Božene Vranješ-Šoljan⁹, Dragutina Pavličevića¹⁰, Mate Ujevića¹¹ i Željka Holjevca¹².

Izrada ovakvog udžbenika bio je velik izazov: sadržajno, vizualno i metodički. Trebalo je izraditi brojne sheme, grafikone, lente vremena i zemljovide. Zbog toga je i čitav posao na njegovom stvaranju potrajao pune četiri godine. Autori su se odlučili za kronološki pristup jer su smatrali da je spretniji i učeniku prihvatljiviji od tematskog. Svaka je cjelina u udžbeniku podijeljena na nekoliko tema. One su vizualno i tematski promišljeno uređene. Svaka od njih započinje tekstom koji uvodi u povijesno razdoblje, kontekst ili problematiku na koju se tema odnosi. Nastojalo se ići od općeg prema pojedinačnom i konkretnom. Tako se primjerice situacija na početku dvadesetoga stoljeća nastoji približiti učenicima povezivanjem tehničkih otkrića, industrijske revolucije, prilikama u Austro-Ugarskoj, industrijalizacije u Zapadnoj Ugarskoj, a završava konkretnim primjerom Cindrofske tvornice šećera.¹² Kako bi se učenicima i

nastavnicima što više olakšao rad svaka je tema i brižljivo vizualno uređena. Tekst je čitatelju prilagođen jasno istaknutim pojmovima. Autori su nastojali da svaka tema završi nekom zanimljivošću iz razdoblja, sažetkom koji usmjerava na najvažnije sadržaje teme i na kraju setom pitanja koja pomažu promišljanju i usustavljivanju gradiva. Udžbenik donosi i brojne izvorne testove koji nastavnicima i učenicima omogućavaju razvijanje vještine analize i interpretacije.

Cilj udžbenika nije bio samo upoznati učenike sa sadržajima povijesti već njegovati i poticati usavršavanje jezičnog znanja usvajanjem odgovarajuće hrvatske/dvojezične terminologije u povijesti i društvenim znanjima. Zbog toga svaku temu prati četverojezični rječnik s najvažnijim pojmovima na gradišćanskohrvatskom, standardnom hrvatskom jeziku te njemačkom i mađarskom jeziku. Uz to na kraju udžbenika je i veliki višejezični popis imena gradova, naselja, država i toponima.

Da je sve napravljeno u skladu s pravilima struke potvrdile su prosvjetne vlasti u Republici Austriji (Bundesministerium für Bildung). U svibnju 2017. godine ovaj je udžbenik odobren za rad u školama. Osim priznanja da je sve korektno napravljeno time je zadovoljena zakonska forma kojom su udžbeniku otvorena vrata škola ne samo u Austriji već i u Mađarskoj i Slovačkoj.

Na samom kraju postavlja se pitanje jesmo li u svojoj zadaći uspjeli? Odgovor na ovo pitanje biti će potvrđan samo ako ovaj udžbenik zaživi. Ako ga prihvate učitelji u školama. Ako budu smatrali da im može pomoći u njihovom radu i u nastavi. I naravno ako ga prihvate mladi Hrvati i njihovi roditelji, jer je prvenstveno njima namijenjen.

-
1. Benčić, Nikola (Nikolaus Bencsics), gradišćanskohrvatski pisac, jezikoslovac i društveni djelatnik (Velika Narda, mađarski Nagynarda, Mađarska, 12. X. 1938). Profesor na Muzičko-pedagoškoj realnoj gimnaziji i Pedagoškoj akademiji u Željeznome (Eisenstadt); 1984–2007. lektor na Institutu za slavistiku Sveučilišta u Beču. Utemeljitelj Znanstvenoga instituta gradišćanskih Hrvatov. Dopisni član HAZU od 1998. Objavljivao pjesme u prozi. Vrstan istraživač književne, jezične i kulturne povijesti gradišćanskih Hrvata. Suradnik na rječnicima i priručnicima. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6840>
 2. Miroslav Šašić, profesor povijesti i filozofije, savjetnik. Rođen u Zagrebu 1962. Zaposlen u Prirodoslovnoj školi Vladimira Preloga, Zagreb. Od 2004. voditelj Županijskog stručnog vijeća nastavnika povijesti Grada Zagreba i mentor studentima studija povijesti Filozofskog fakulteta. Član Stručne skupine za pripremu i provedbu Državne mature i nacionalnih ispita iz povijesti. Sudjelovao u izradi općeobrazovnog dijela strukovnih kurikulumu u društveno-humanističkom području.
 3. Štefan Zvonarić (rođen 1949.), od 1971. prvo učitelj, a potom direktor škole u Velikom Borištofu. Od 2003. do umirovljenja direktor dvojezične gimnazije. Istovremeno je i zborovođa mješovitog crkvenog zbora u Velikom Borištofu, suutemeljitelj društva Kultura

na selu i vlasnik velike zbirke starih, gradišćansko-hrvatskih knjiga.

4. Ivan Dobrović (Johann Dobrovich) (Vulkaprodrštof, 10. srpnja 1882. - 1967.), gradišćanski hrvatski je pedagoški i povijesni pisac. Organizirao je hrvatsko školstvo u Gradišću nakon Prvog svjetskog rata. Sastavljač je metodički osuvremenjenih početnica i čitanaka. Obogatio je pedagoškim i stručnim nazivljem čakavski standard hrvatskog jezika iz Gradišća. Suosnivač središnje organizacije gradišćanskih Hrvata Hrvatskog kulturnog društva.

5. Josef Dreisker, Pripetenja Ugrov i najznamenitije zgodbe svita za skolarsku mladinu, Kiseg 1872.

6. Mate Pavitschits, Historia ugerszkoga orszaga za katholicsanszke skolare, V Buda-Peste 1873.

7. Karal (Karall), Mate, hrvatski pisac (Veliki Borištof, njemački Großwarasdorf, Gradišće, Austrija, 17. IX. 1827 - Filež, njemački Nikitsch, 24. XII. 1911). Bio je kapelan u gradišćanskim selima, od 1856. župnik u Filežu. Pristupio hrvatskim preporoditeljima koji su s M. Meršićem Miloradićem 1903. pokrenuli Kalendar sv. Familije. Za hrvatske škole u Ugarskoj napisao je veći broj povijesnih udžbenika. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30395>

8 Jembrih, Alojz, hrvatski filolog (Varaždin, 11. VI. 1947). Na Bečkome sveučilištu studij slavistike i povijesti umjetnosti 1977. okončao disertacijom o A. Vramcu. Predavao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani (1983-96), Višoj učiteljskoj školi u Čakovcu (1997-98) i na Hrvatskim studijima u Zagrebu (od 1998); od 2018. profesor emeritus. Najplodniji je suvremeni istraživač hrvatske kajkavske baštine; bavi se poviješću hrvatskog jezika, dijalektologijom, etimologijom, kulturnom poviješću i poviješću hrvatske književnosti. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29010>

9. Božena Vranješ - Šoljan (Makarska, 1945.) Od 1997. zaposlena na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirala 1988. Istraživački se bavi povijesnom demografijom i poviješću hrvatske manjine na srednjoeuropskom području.

10. Pavličević, Dragutin, hrvatski povjesničar (Luka Krmpotska, 15. I. 1932). Diplomirao 1956. povijest i hrvatski jezik na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Nakon završena izvanrednoga studija povijesti na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1964), postao je predavač povijesti na Pedagoškoj akademiji u Petrinji. God. 1976. doktorirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1976. bio je znanstveni suradnik u Institutu za hrvatsku povijest, potom znanstveni savjetnik Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a 1997-2003. znanstveni savjetnik u Institutu društvenih znanosti »Ivo Pilar«. Jedan je od pokretača Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Autor je mnogih udžbenika, priručnika i didaktičkih materijala za nastavu povijesti. U znanstvenom radu bavi se hrvatskom poviješću XIX. i XX. st., posebice agrarnom problematikom, istočnim pitanjem, hrvatskom dijasporom i pitanjem granica. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47146>

11. Ujević, Mate, hrvatski leksikograf i publicist (Krivodol kraj Imotskoga, 13. VII. 1901 - Zagreb, 7. I. 1967). 1935. doktorirao je tezom o J. Hraniloviću, o kojem je objavio monografiju. Upravitelj Hrvatskoga izdavačkoga (bibliografskoga) zavoda 1941-45. te pomoćnik direktora LZ-a, koji je organizacijski usustavio. Bio je pokretač, glavni urednik ili ključni prinosnik niza temeljnih enciklopedijskih i bibliografskih pothvata: U svojim se publicističkim radovima zapaženo posvetio nacionalnoj tematici (pionirska knjiga Gradišćanski Hrvati, 1933) i kritici tadašnjih totalitarnih sustava (brošura Abesinija, 1935). <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63049>

12. Željko Holjevac, rođen je 15. prosinca 1973. u Brinju. Od 1992. studirao je povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Diplomirao je 1997. na istom Fakultetu.

Magistrirao je 2002. na Filozofskom fakultetu radom Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj u razdoblju modernizacije od prosvijećenog apsolutizma do građanskog društva (od polovice 18. do polovice 19. stoljeća). Doktorsku disertaciju pod naslovom Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873. obranio je 2006. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Od 1998. do 2007. radio je u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu kao znanstveni novak. Od 2007. zaposlen je kao docent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Kao vanjski suradnik, voditelj je novoosnovanog Područnog centra Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Gospiću (od 26. rujna 2007.).

Bavi se pretežno hrvatsko-mađarskim odnosima u povijesnoj perspektivi, poviješću gradišćanskih Hrvata, poviješću Vojne krajine i zavičajne Like, te srodnim temama, s težištem na 18. i 19. stoljeću. Redovito surađuje u znanstvenim i stručnim časopisima, Hrvatskoj enciklopediji i drugim publikacijama s različitim povijesnim prinosima.

Potpredsjednik je Hrvatsko-gradišćanskohrvatskog društva.

12. Zuckerfabrik Siegendorf, tvornica šećera koja je postojala od 1850. do 1989. u hrvatskom predgrađu Železnog (Eisenstadta) Cindrofu (Siegendorf).

(uredio Marin Knezović)

Franjo Pajrić

Jezik čuvar identiteta

"Ča,

I to je vrime"

S ovom pjesmom, koja nosi ime Gvardija počinje ciklus pjesama Blažena rič Igora Šipića¹ i napisana je već prije skoro dva desetljeća, naslutivši neviđene razmjere svog otkrića unaprijed predviđene intuicijom, lucidnošću i božjim nadahnućem. Hrvati imaju još jednu takvu magičnu riječ, a to je mala, za svakoga poznata samo isto kao obična upitna: kaj. O njoj možemo na jednom drugom predavanju, jer su one dvije, ča i kaj samo skupa sasvim jasne i razumljive do kraja i nose rješenje magičnog svijeta naših predaka.

Da se ne jave odmah oni, kojima ove dvije nisu dosta, jer su čuli i za treću, koja je danas daleko najraširenija i potisnula skoro do potapljanja one dvije prije spomenute, sigurno ju svi znate, a to je što iliti šta. Moram vas malo razočarati, ali se ovdje radi samo o obrnutom obliku ča, kada šta prelazi u t-š-a. Neću dulje o tom, jer je to današnjim lingvistima ionako za sada previsoka ljestvica, ali nada nikada ne umire - tako se tješim već godinama.

Da, ja sam, mi smo Čakavci, čuvari starog hrvatskog jezika, jezika naših predaka, jezika Petra Zoranića² i drugih velikana naše književnosti, ali koje danas više nitko ne čita, a ako ih i čita, možda se to događa već u puno lakše razumljivoj, modernoj, političkim motivima definiranoj novoj štokavštini, za većinu Hrvata poznatoj tek od kraja 19. stoljeća.

Da, mi smo tamo na sjeveroistoku, razapeti u tri države, na rubovima hrvatskog kulturnog kruga, hrvatske uljudbe, na preiferiji, možda i ne primjetljivi za većinu, percipirani kao nekakvi relikti, koji se drže nekih svojih svetinja, čiji se vapaji i prošnje, da ih se zaštititi, da im se najveće blago, svoj stari govor uvrsti u nematerijano kulturno blago svih Hrvata uskraćuje jednostavnom odbijenicom, koja glasi ovako: niste unutar Hrvatske, pa vas ne možemo zaštititi. Toliko o ideji hrvatstva i europskih ideala.

Da, 500 ljet nije mala stvar, ali kada nestajemo bit će zbrke i istraživanja, bit će seminara i doktorskih disertacija na našu temu više nego danas. Bit će! Ali nas već neće biti! Nas Hrvata, koji govorimo hrvatskim jezikom u punom smislu te riječi.

Da, taj naš domaći hrvatski čuva u sebi svu mudrost, sve emocije, sve ključeve, pa tako i današnjeg i budućeg svijeta.

Nisu to preuveličane riječi, nego sam se u to uvjerio proučavajući ga u detalje malo s drugim mikroskopom, da ne kažem uređajem, kojeg su mi pripremili ljudi, koji su imali hrabrosti krenuti novim putevima, tražeći istinu, iskajući odgovore na nerješena pitanja naše prošlosti.

Da, zaista je to put veličanstven i s puno ushićenja i želim da tako bude i drugima, koji se upuštaju u tu avanturu, otkrivajući dušu naših ljudi, jer taj jezik zaista ima moć i on istodobno i povezuje. Granice su nas razdvajale, države nas dijele, ali on je tu i pokazuje zajedničke korjene, zajedničku prošlost i iz sadašnjosti projicira vrlo konkretnu budućnost. Pitanje je samo želimo li mi njega poštivati, usluškivati, maziti i gladiti, kao malo dijete. Danas mislim da je došlo vrijeme toga.

Da, čuda puti se pitam, jeli moguće biti gradišćanski Hrvat, a ne govoriti taj jezik. Ne zaboravimo, on je drugi standardizirani jezik Hrvata, na što bi morali biti ponosni, gizdavi, kao na neko nevjerojatno blago. Ovdje spominjem odmah i kajkavski, koji je isto zapostavljen. Samo skupa smo jaki i to upravo u različitosti. To danas u unificiranom, iznormiranom, sivom i objektivnom svijetu zvuči čudno i jednim dijelom nažalost to je naša tragedija danas. O tome naši intelektualci rijetko razmišljaju, ili kada se to spominje, do javnosti ne dopire ili se upravo to želi postići. Kroz stoljeća je taj jezik čuvao svoj narod, čuvao sve ča mu je bilo potrebno za preživiti. Nadzirao vanjski i intimni svijet svakog pojedinca.

Bez jezika svojega, je dosta teško definirati svoj identitet, jer je toliko spojen sa samim bićem. Na njemu komuniciramo, ali je to kod nas ovsje na Jantarskoj cesti³ i nešto specifično, jer danas često puta komuniciramo na tri, pa i četiri jezika istodobno. Koji ti je najvažniji?

Onaj, koji ti nosi novac, pinez? Onaj, kojim komuniciraš s državom, s vlašću, s institucijama? Jezik na kojem pratiš vijesti i orijentiraš se u prostoru i vremenu? Jezik, kojeg si čuo od svoje matere i stare majke, jezik, koji te veže za svoje preotce? Nije to lako pitanje, a odgovore ima sve više. Stožerna točka je postala blijeda, čak je možda i nestala ili promijenila mjesto, pa više nije stožerna, a čini se da je to današnja surova istina. Jezik nam definira način razmišljanja. Mi, koji smo već stoljećima na prostorima višejezičnosti, to je predodredilo i način razmišljanja. Stalna prilagodba, stalno vaganje, stalni izazov. I nije bilo tako loše.

Loše je danas, kada su nam preci manje važni, kada su vrijednosti, koje se kriju u jeziku neprepoznatljive zbog načina percipiranja stvarnosti, koja više nije ona stvarna, nego je izmanipulirana, krivo pokazana.

Možda nam jezik i zbog toga nestaje, jer ne trpi te laži, koje nam se nude, pa će prije propast, nego sve to podnostiti. Bilo je već primjera u našoj prošlosti, koji jako sliče ovom našem danas. To je u svojoj knjizi, koja je trebala biti obavezna lektira za svakoga zaista zainteresiranog za naš identitet pokojni prof. Nikola Crnković⁴ opisao vezano za staru vjeru i kulturu Hrvata.

Sve u svemu meni osobno bit će jako žao mog jezika ako nestane, a toliko smo mogli još svega otkriti u njemu. Ključ je samo s kojeg ugla i kakvim rasterom gledaš stvari.

Naš jezik se sada raspada, kako se raspadamo i mi tražeći puteve i odgovore na izazove, ali ih rijetko nađemo, a i to je onda obično slučajno, a ne promišljeno i sustavno. A kako se on raspada isčezava i naš identitet.

Opstat u tuđoj sredini, koja danas nije blagonaklona i barem doma, kod sebe tolerantna, kao nekada – je teško. Nekada su sredine bile same po sebi garant čuvanja na lokalnoj razini i na tu se razinu moglo uvijek povući i čekati bolja vremena, snažiti se i uzeti oduška. Danas to nije slučaj. Istodobno se mrvimo na svim razinama i sami se mrvimo u očajnom pokušaju davanja adekvatnih odgovora na situaciju.

Kada zazvoni dušno zvono u našim selima, to u većini slučajeva znači, opet nas je ostavio jedan, kojeg nećemo moć nadomjestiti, nadomjestiti u smislu postaviti nekog, ki će se pominati isto na lipom našem domaćem jeziku.

No mi se sada moramo i boriti i nije nam dano, da mirno i lijepo živimo svoj zaštićeni život u homogenim malim našim zajednicama, kako je to bilo prije. Isti nas mlin melje, kao one, koji su samo jednu ili dvije generacije vani u svitu. Skoro da nema razlike. Hrabro koracajući stazama naših starih zovemo naše mlade da i oni probaju nešto pokrenuti i daju svoj obol čuvanju onoga ča nam je još preostalo od našeg lipog jezika.

I da zaokružim ovu priču, a da ju možda i vi bolje razumijete završavam stihovima posljednje pjesme iz iste zbirke Igora Šipića:

ČA

ČA NE TRUNE
LIŠPIDON VONJA

ŽIVOT ČA STAJE,
VRIME ČA GRE DAJE,
RIČ ČA OSTAJE

gvardija- stožerna točka, straža
lišpid- pljesan, ona koja čuva

Koljnof, 23. studeni 2019.
ljeta

-
1. Igor Šipić (Sinj 1950.) hrvatski znanstvenik, književnik i pjesnik. Znanstveno se bavi ranonovovjekovnom hrvatskom i svjetskom poviješću s posebnim naglaskom na povijesti Sredozemlja. Za svoju poeziju primio je više nagrada i priznanja.
 2. Petar Zoranić (1508. - 1569.), hrvatski književnik iz razdoblja renesanse i autor prvog hrvatskog romana "Planine".
 3. Janatrska cesta, pretpovijesna komunikacija potaknuta potrebom da se jantar iz područja Baltika opremi do Sredozemlja. Vjerojatno najstarija prometnica koja je sjever Europe (Baltik) preko srednje Europe povezivala sa Sredozemljem.
 4. Nikola Crnković (1928. - 2016.), povjesničar i istraživač pučkih predaja.

(uredio Marin Knezović)

Marija Šeremešić

Povijesni identitet Šokaca na kulturnoj i političkoj sceni Sombora

Eh, da nam je onaj Jagrin fijaker pa da somborskim sokacima provozamo pjesme uspomena, godina prošlih, sjećanja živih. Pa da zapjevamo onako bečarski, po somborski, ispod bođoša¹, jer šokačke pisme u Somboru nema, već poodavno, izgubila se u sumaglici prošlosti, u vrtlozima života u željama ne biti drugačiji, ali to znači i ne biti svoj. Izgubila se u zrnju godina, u tkanju snova u vrevi varoši bez svoga doma i ognjišta.

Doseljavanje Šokaca u Sombor

Prva doseljavanja Šokaca iz ruralnih mjesta započela su 1919. godine. Doseljavali su se iz više šokačkih sela, a po poznatim podacima u periodu od 1919. pa do 1939. samo iz Monoštora² u Sombor se doselilo 30 obitelji koje su imale 57 djece. Te je godine u Somboru živjelo 117 odraslih Šokaca, 60 muškaraca i 57 žena.

Doseljavanje se nastavilo i dalje.

Nakon II. svjetskog rata doseljavanje je bilo masovnije pa se može reći da je to bio drugi veći val. Najveći broj je doseljen u trećem valu, u posljednja dva desetljeća. Moglo bi se tvrditi da danas u Somboru živi preko 262 obitelji u prosjeku sa troje djece.

Točan broj je veoma teško utvrditi jer se Šokci izjašnjavaju Hrvatima tj. po nacionalnoj, a ne etničkoj pripadnosti.

Grad Sombor je etnički izrazito šarolik i u njemu je registrovana čak 21 nacionalnost. Od ukupnog broja stanovnika, 54.370 (63,29%) se izjasnilo da je srpske nacionalnosti, 9.874 mađarske (11,49%), 7.070 hrvatske (8,3%), 2.058 bunjevačke (2,40%).

Kultura i politika

Povijesno mjesto okupljanja somborskih Hrvata uglavnom Bunjevaca, malo Šokaca (Hercegovaca, Dalmatinaca, Bosanaca) bilo je u Hrvatskom domu u kojemu djeluje Hrvatsko kulturno- umjetničko društvo „Vladimir Nazor”³. Osnovano je 6.prosinca 1936.godine pod imenom Hrvatsko kulturno društvo „Miroljub”. Po osnivanju u rukovodeća tijela biran je 31 član, od toga samo su dva člana bila Šokci: Stipan Periškić – drugi blagajnik i Mata Kovač– poslužitelj.

Godine 1945. institucija mijenja ime u Hrvatski prosvjetni dom i bira se 39 novih članova uprave. Tada su izabrani: Periškić Stipan za pročelnika pjevačkog zbora, Mata Kovač za knjižničara, a za članove Upravnog odbora Đula Bešlin i Ivica Kovač. Ukupno njih četvoro.

Nakon oslobođenja, 1944. godine, osim predsjednika, spominje se kao aktivista Marin Bešlin i Stipan Periškić koji postaje član Narodnooslobodilačkog odbora.

Članovi tijela upravljanja

Za 83 godine postojanja u Hrvatskom domu birano je 12 predsjednika, (1 Šokac – Stipan Periškić) i po dva potpredsjednika u mandatu (3 Šokca – Ivan Kovač, Fabijan Periškić i Marija Šeremešić.)

Za članove Upravnog odbora, broj članova se mijenjao po sazivu od 25 do 21, u 83 godine birano je ukupno 11 članova šokačke etničke pripadnosti. Pročelnici sekcija, u različitom vremenskom trajanju, petoro.

Ako se osvrnemo na navedena imena, uočava se i ponavljanje istih što još više umanjuje ukupnu zastupljenost Šokaca u kulturnom životu Hrvata u Hrvatskom domu, u Somboru.

Manifestacije

Kada se govori o manifestacijama, najčešće se uočava povremeno gostovanje šokačkih udruga iz Bačke i iz Hrvatske kao dopuna osnovnim programima. Održane su dvije izložbe šokačkog ruha i upotrebnih predmeta prikupljenih po mjestima gdje žive Šokci, jedna koreografija šokačkih igara i jedan prikaz običaja mješovitog tipa (šokačko – bunjevački svatovi). Izdane su dvije knjige o Šokcima. Knjižničarka, više od 5 destljeća bila je Đula Bešlin, udata Bakić. (podatci: HKUD „Vladimir Nazor“ Sombor 1936.-2011. Monografija povodom 75 postojanja i rada i osobni podatci autorice).

Udruženje građana "Urbani Šokci" Sombor

Iz navedenih podataka, jasno je da programi u HKUD "V. Nazor" nisu ispunjavali očekivanja ostalih pripadnika hrvatske zajednice (Šokci, Dalmatinci, Bosanci, Hercegovci..) pa je na poticaj i podršku konzulice RH u Subotici, Ljerke Alajbeg, Hrvatske matice iseljenika odjel u Vukovaru, a iz razloga očuvanja tradicije i kulture Hrvata Šokaca Sombora osnovano Udruženje građana „Urbani Šokci“ Sombor.

Danas Udruženje broji 43 člana. Svi su hrvatski državljani. Za godine aktivnog rada stigla su i priznanja Grada Sombora, Hrvatske matice iseljenika- odjel u Vukovaru, počasno članstvo u Udruzi Pasijska baština u Zagrebu, uredništvo u Šokačkoj riči u Vinkovcima, članstvo izradi Strategije razvoja kulture Sombora i dr.

Podrška i financije po natječajima najprimjerenije su od Grada Sombora, Središnjeg ureda za Hrvate izvan RH, a najmanja od Hrvatskog nacionalnog vijeća i natječaja Pokrajine za koje mišljenje daju članovi komisije pri HNV. Danas se postavlja pitanje da li ćemo i nadalje sudjelovati u raspodjeli sredstava jer se postavlja upitnik oko imena Udruženja, tj. da li su Šokci Hrvati i hoćemo li to potvrditi slovom H u imenu.

CILJEVI I ZADACI UDRUŽENJA GRAĐANA „URBANI ŠOKCI“ SOMBOR

Cilj Udruženja je njegovanje nacionalnih i kulturnih običaja bačkih Hrvata, posebice Šokaca, očuvanje baštine, specifičnog šokačkog govora - ikavice i književnosti.

Ovi ciljevi se ostvaruju:

Organiziranjem tematskih okruglih stolova vezanih za život i rad Šokaca, prikupljanje povijesne građe o podrijetlu Šokaca, o doseljavanju na ove prostore, njihovim prebivalištima, te publikovanje radova o tim aktivnostima.

Zalaganjem za stvaralaštvo na hrvatskom književnom jeziku i na šokačkoj ikavici, te objavljivanjem radova i brošura.

Promoviranjem značajnih ličnosti, praćenjem zastupljenosti Hrvata Šokaca u sredstvima javnog informiranja.

Stvaranjem foto, video, tonske i druge dokumentacije o običajima i radu Šokaca na ovim prostorima.

Saradnjom sa drugim udruženjima koja imaju slične ili iste ciljeve bez političkih i nacionalnih pretenzija.

OBJAVLJENI RADOVI

„Migracije i staništa Šokaca“

„Vraća li se tambura u Monoštor i Bereg?“

„Život i djelo Josipa Pašića“

„Na tamnoj cesti Stipana Bešlina“

„Tradicijsko korizmeno ruho monoštorskih Šokaca“

„Marijanska svetišta- Gospin sokak u Somboru“

„Monoštorski pozdravi i odpozdravi“ dr.sc.Ljiljana Kolenić, Marija Šeremešić

„Čuvari vjere i tradicije“ - o. Ivan Keravin i o. Ladislav (Marin) Marković

„Rakija - predsvadbeni običaj monoštorskih Šokaca“

„Jaukanje i prašcanje u običajima Monoštora“

„Pogrebni običaji Šokaca Bačkog Monoštora“

„Dukat za Trsat“

„Muka Isusova u pobožnostima i običajima Šokaca Monoštora“

„Monoštorski rit - izvor života“

„Polivači na somborskim salašima“

1. Bodoš ili američki kopriivić, drvo iz Sjeverne Amerike (hackberry). Nekoliko tisuća sadnica ovog drveta posađeno je na području Sombora.

2. Monoštor (Bački Monoštor, Monostorszeg), selo u blizini Dunava nastalo naseljavanjem Hrvata - Šokaca početkom 18. st. Od 3485 stanovnika, 2043 izjašnjavaju se Hrvatima.

3. Hrvatsko kulturno umjetničko društvo „Vladimir Nazor“ utemeljeno je 1949. oslanjajući se na tradiciju Hrvatskog prosvjetnog doma u Somboru (utemeljenog 1945.) i Hrvatskog kulturnog društva „Miroljub“ utemeljnog 1936. U Društvu djeluju sljedeće sekcije: folklorna (dječiji odjel i odjel odraslih), dramska (mlađa i starija grupa), pjevačka, tamburaška, literarna, likovna, grnčarska, športska (stolni tenis, šah i ekipa veslača), sekcija za njegovanje kulture, običaja i tradicija bačkih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca, uređivačka redakcija lista „Miroljub“ i Klub ljubitelja biljaka „Za sreću veću“.

(uredio Marin Knezović)

Zvonko Deković

Kako je Boka kotorska ušla u sastav Crne Gore 1945?

Dan 8. travnja jedan je od povijesnih datuma kako za Crnu Goru tako i za Boku kotorsku. Tog je dana na plenumu narodnooslobodilačkog odbora sreza Boke donijeta odluka o priključenju Boke Crnoj Gori prvi put u povijesti. U kratkim crtama navest ću razloge za održavanje ove sjednice.

Za vrijeme drugog svjetskog rata procese integracije Boke u Crnu Goru počeo je 1943. kada je u Kolašinu 15. studenog formirano Zemaljsko antifašističko vijeće Crne Gore i Boke, dakle tada dva samostalna subjekta¹. Sljedeće 1944. 13. srpnja također u Kolašinu prilikom formiranja crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja bokeljski komunisti dali pristanak da Boka postane sastavni dio Crne Gore. Što je sankcionirano na prvom zasjedanju crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja i kasnije donošenjem ustava Narodne republike Crne Gore 1946.

U ovom izlaganju želim predstaviti neke povijesne činjenice i prisjetiti se kako je tekla sjednica narodnooslobodilačkog odbora sreza Boke kotorske, tko je bio nazočan na njoj i kakav je bio dnevni red. Želio bih upozoriti i koliko za političare znači jedan običan veznik, u ovom slučaju „i“ u imenu (ZAVNO Crne Gore i Boke) i koliko može biti važna pretpostavka za stvaranje jedne države (primjerice Bosna i Hercegovina).

Na sjednici od 8. travnja odsutno je bilo 11 članova plenuma kojih odsutnost nije bila opravdana. Uz spomenute članove narodnooslobodilačkog odbora na plenumu su bili prisutni i pojedinci koji nisu pripadali narodnooslobodilačkom odboru sreza Boke i to Blažo Jovanović², predsjednik Crne Gore i narodni zastupnici Petar Tomanović, Crnogorčević i Mandalinić.

Tada je predsjednik narodnooslobodilačkog odbora Dušan Popović istaknuo kako se koristi nazočnost i ostalih prisutnih članova plenuma kako bi sjednica bila uspješnija. Posebno je istaknuo nazočnost Blaže Jovanovića i narodnih zastupnika jer će njihova nazočnosti doprinijeti valjanosti donesenih zaključaka.

Dnevni je red bio dugačak pa ću smo iznijeti ono što je prihvaćeno. Da se dva ljekara (Gopčević i Vujović) prihvate dužnosti voditelja medicinskih odjela u Herceg Novom i Kotoru, bilo je riječi i o podjeli hrane, socijalnom radu, prometu mobilizaciji i prosvjeti gdje su raspoređeni privremeni učitelji. Boka je bila pod točkom razno, no ni ovdje nije išlo bez raznih prijedloga.

Prvi je uzeo riječ Blažo Jovanović. Istaknuo je da će se 15. travnja 1945. održati zasjedanje crnogorske skupštine narodnog oslobođenja i da će se na ovom zasjedanju raspravljati o promjeni naziva crnogorske skupštine, čime bi se Boka smatrala pripojena Crnoj Gori. Zbog toga je vrlo važna odluka plenuma u Kotoru od 8. travnja koji će odlučiti da li je plenum sreza Boke kotorske za ujedinjenje ili ne.

Zatim je govorio Dušan Popović ističući važnost ujedinjenja i veze Boke i Crne Gore u prošlosti te je pozvao da se prisutni narodni poslanici izjasne o tom pitanju. Petar Tomanović je rekao kako Boka danas mora biti u potpunom sastavu Crne Gore. Doktor... je rekao kako je prirodno da Boka bude u sastavu Crne Gore i da to potvrđuje prošlost, sadašnjost i budućnost. „Mi (Boka) i Crna Gora smo jedno i zajedno ćemo dijeliti i dobro i zlo“. Vukasović je istaknuo kako će spajanje biti težak udarac neprijateljima.

Želim ovdje naglasiti da je izvor ovog što sam pročitao zapisnik iz Historijskog arhiva iz Kotora. Iz zapisnika nije jasno kome će biti zadan težak udarac ako Boka bude ujedinjena s Crnom Gorom.

Neprijateljima su se smatrali svi oni koji su se zalagali poslije kapitulacije Italije rujna 1943. za ostanak Boke u sastavu Hrvatske kojoj pripada kroz njezin etnički, duhovni ali i državno-pravni okvir skoro četiristo godina venecijanske i sto dvadeset godina austrijske uprave.

Kraljevina Dalmacija, s glavnim gradom Zadrom, bila je državno pravni okvir Boke kotorske u koje su saboru Bokelji imali svoje zastupnike i koju ne možemo izdvojiti iz geografskog, kulturološkog, arhitektonskog, graditeljskog i povijesnog pripadanja. 1816. Mletačka se Albanija³ reorganizira u Austrijsku Albaniju i formiraju se nove upravne jedinice – okruzi. Boka ulazi u cijelosti kao kotorski okrug i pod tim nazivom ulazi 1923. u Zetsku banovinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Treba naglasiti kako se nije tražilo da Boka bude izdvojena iz Federativne Narodne Republike Jugoslavije, već da se unutar njenog državno-pravnog okvira, pozicionira tamo gdje prirodno pripada. To je izraženo u želji svih bokeljskih općina pa i onih na čelu kojih su bili pravoslavci 1943. (o tome je pisao dr. sci. Nikica Barić s Hrvatskog instituta za povijest 2008. „NDH i Boka kotorska nakon kapitulacije kraljevine Italije u rujnu 1943.“)⁴. Tragom ovog znanstvenog rada, razloga ubojstva tri katolička svećenika u Boki i brojnih osuđenih na višegodišnje robije (kako piše „Hrvatski martirologij“ don Ante Bakovića⁵) veoma jednostavno dolazimo do zaključka o razlozima ubojstava.

Dakle kako piše u „martirologiju“ ovi svećenici 1943. javno su zastupali tezu o Boki unutar granica Hrvatske tako da su njihova ubojstva bila višeznačna u smislu zastrašivanja i totalne pasivizacije hrvatskog puka. Da je to točno citirat ću potvrdu koju je izdao direktor Arhiva Crne Gore Stevan Radunović iz 2006. gdje se navodi: „U vezi vašeg zahtjeva od 20. 9. 2006. obavještavam Vas da u arhivskom fondu okružnog suda u Kotoru kao i vojnog suda vojne oblasti drugog korpusa Jugoslavenske armije koji su sudili ratnim zločincima, ne nalaze podaci koji bi potvrdili da je Đuro Perušina proglašen za ratnog zločinca kao i za narodnog neprijatelja“. Đuro Perušina⁶ je ubijen noću s 28. na 29. lipnja 1944. u Donjoj Lastvi kod Tivta nakon što je primio ubojice u svoju kuću i dao im večeru i piće i pri izlasku iz obiteljske kuće bio je ubijen od komunista.

Za razliku od Đura Perušine, za koga od države imamo potvrdu da nije kriv, jedan od ubojica svećenika Niko Anđus⁷ je 1953. proglašen za narodnog heroja. Stavljajući ove događaje u kontekst dolazimo do zaključka što se događalo s Bokeljima koji su se sami javno identificirali kao pripadnici hrvatske nacije.

Da se nakratko vratimo na 8. travnja. Uz one delegate koji su bili za ujedinjenje s Crnom Gorom bilo je i onih koji su imali suprotno mišljenje i koji su smatrali kako je za ujedinjenje prerano. 11 delegata je bilo protiv ujedinjenja Boke i Crne Gore odnosno tražilo je da se odluka donese kasnije jer sada nije pogodan trenutak za donošenje takve odluke.

Završavam s zaključkom koji je donio narodnooslobodilački odbor sreza Boke. „Plenum narodnooslobodilačkog odbora sreza Boke na svojoj sjednici održanoj 8. travnja 1945. u Kotoru se izjasnio da se Boka pripoji federalnoj jedinici Crnoj Gori smatrajući da je tumač želje naroda Boke.“

Prema toj odluci 21 prisutnih (nasuprot 11) bilo je mišljenje da se ova odluka donese na ovoj sjednici. Ostali su tražili da se odluka odgodi smatrajući da je to u interesu same odluke obzirom na njezin povijesni značaj. Ipak odluka je donesena. Sjednica je trajala od 16 do 23 sata u noći.

Ovo je izvadak iz zapisnika broj 5. Istorijskog arhiva u Kotoru, te ostavljam nazočnima da samo donesu sud o ovome ujedinjenju. 21 delegat je bio za, 11 je bilo protiv, a 11 delegata nije bilo prisutno na plenumu. Oni su prema riječima uglednih Bokelja Vojvodića i Jeglića svoje protivljenje nisu smjeli izreći javno pa su izbjegli svoj dolazak na plenum. Nisu htjeli slušati naređenja i preporuke predsjednika Blaža Jovanovića bez obzira na jednopartijski, komunistički sustav.

U Boki nije bilo ni pokušaja da se sprovede demokratski referendum (kao u slučaju Bapske kod Iloka)⁸. Imajući u vidu pisanje dr. Nikice Barića kako su se izjasnili predsjednici svih bokeljskih općina 1943. i kamo su željeli pripadati ovo u svijesti još uvijek čuvaju Hrvati Boke.

Danas smo lojalni građani Crne Gore ali o ovome se mora javno govoriti u okviru razvijanja jedne dugoročne strategije prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske.

-
1. Zemaljsko antifašističko vijeće Crne Gore i Boke, utemeljeno je na svom prvom zasjedanju 14. i 15. studenog 1944. u Kolašinu i predstavljalo je najviše predstavničko i izvršno tijelo partizanskog pokreta u Crnoj Gori.
 2. Blažo Jovanović (1907. – 1976.), istaknuti crnogorski komunist. Prije drugog svjetskog rata organizator komunističkih ogranaka i odvjatnik. Od 1938. sekretar pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora ustanka protiv fašističke okupacije. Od travnja 1945. predsjednik vlade Narodne Republike Crne Gore.
 3. Mletačka Albanija – ustrojstvena jedinica (1420. – 1797.) koja je obuhvaćala mletačke posjede južno od granice Dubrovačke republike do Drača u Albaniji (kasnije se granica pomakla do na domak Budve). Njome je upravljao izvanredni providur koji je bio podređen generalnom providuru u Zadru.
 4. Nikica Barić, Nezavisna Država Hrvatska i Boka kotorska nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 40 No. 3, 2008. U radu je prikazano kako je nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. Nezavisna Država Hrvatska (NDH) pokušala uspostaviti svoju vlast na području Boke kotorske. Težnja za uključivanjem tog područja u sastav NDH temeljila se na povijesnim načelima, odnosno činjenici da je Boka kotorska u razdoblju Habsburške Monarhije bila u sastavu njezine pokrajine Dalmacije. Osim toga, u njoj je u znatnom broju živjelo hrvatsko stanovništvo. Pokušaji NDH doživjeli su neuspjeh, ali pokazuju napore tadašnjih vlasti u Zagrebu da u okolnostima nastalim slomom Kraljevine Italije prošire svoju vlast na jadranskom području.
 5. don Anto Baković, Hrvatski martirologij XX. stoljeća, Zagreb 2008. Knjiga se bavi ubijenim hrvatskim katoličkim svećenicima i redovnicama u razdoblju od 30-tih godina 20. st. do početka Domovinskog rata.
 6. don Đuro Perušina (1879. – 1944.) katolički svećenik. Službovao po župama Boke kotorske. Ubijen od strane partizana u lipnju 1944. u Donjoj Lastvi.
 7. Niko Anđus (1912. – 1944.), iz Tudorovića kod Budve. Jedan od organizatora ustanka protiv fašizma u Crnoj Gori. Od 1943. sekretar sreskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kotor. Ubili su ga četnici u srpnju 1944. u blizini Tivta. 1953. proglašen narodnim herojem.
 8. Vjerojatno se odnosi na referendum u Iloku kojeg je stanovništvo glasalo (poslije Drugog svjetskog rata) za pripajanje Hrvatskoj, nasuprot stavu tzv. Đilasove komisije koja je Ilok prvotno dodijelila Srbiji (Vojvodini). Naknadno je Hrvatskoj pripojeno i selo Bapska (koje je prvotno pripalo Srbiji dok je u Srbiju ušla Jamena koja je prvotno pripala Hrvatskoj, no bila je pretežno naseljena Srbima).
(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

Miroslav Franović

Ujedinjenje Crne Gore i Boke kotorske

Preljepi Bokokotorski zaljev, kroz povijest, svatko je htio imati. Zašto? Imao je interesa imati nešto lijepo, a svaki onaj tko je ušao s oružjem na tuđi teritorij je okupator. Bokokotorski zaljev je na raskrižju civilizacija istoka i zapada i trebalo je stvoriti uvjete za suživot na tom malom prostoru između zapadno orijentiranih katolika (Hrvata) i istočno orijentiranih pravoslavaca (Srba).

Kroz burnu povijest Boke i jedna i druga konfesija su vrbovane za nečije interese, a kao mala regija teško se mogla održati sama, zato je često tražena pomoć jedne ili druge strane. Katoličko stanovništvo bilo je pismenije i koncentrirano u Perastu, Kotoru, Prčanju, Dobroti i dalo je pečat pomorskoj Boki. Seosko stanovništvo bilo je pretežito pravoslavno.

Krajem XVIII stoljeća u Crnoj Gori (dalje CG) nastaju prvi organi zemaljske vlasti, te prvi pismeni zakoni. Na čelu Crne Gore je veliki vizionar, političar, diplomata Petar I Petrović Njegoš¹. On smatra da bi Crna Gora ostala bez izgleda za snažnije učvršćivanje institucija centralne zemaljske vlasti ukoliko se čvrsto ne bi oslonila na široki oslobodilački pokret van njezinih granica (Pavičević). Iz ovoga se može zaključiti da se pretendira na jedinstvo Crne Gore i Boke, jer je CG neophodan izlazak na more.

Začetak ideje o jedinstvu CG i Boke je nakon pada Mletačke republike 1797. godine. Tada se Petar I obraća ruskom imperatoru Pavlu po ovom pitanju. Rukovodilac ruske spoljne politike Adam Čartoriski² (Adam Jerzy Czartoryski) kaže: "Ako se od CG misli stvoriti jedno političko, vojno, diplomatsko i prije svega strateško uporište od bitnog je značaja za punu afirmaciju ruske istočne politike Boku kotorsku pripojiti CG". Doprinos ideji je da se 1804. godine otvori Ruski konzulat u Kotoru.

Kako su se u Boki smjenjivale vlasti do 1797 Mletačka republika, zatim ugovorom u Kampoformiju³ (Campoformiu) Boka pripada Austriji, zatim 1805 Požunskim mirom⁴ Dvor ustupa Boku Francuzima i oni ostaju od 1807-1813. Vladavina Francuza je mračni period Boke kada je naraslo veliko nezadovoljstvo kod tadašnjeg stanovništva. Samim tim nezadovoljstvom javlja se želja određenog dijela stanovništva Boke o ujedinjenju. Međutim, bilo je zaziranja i nezadovoljstva zbog "četovanja" Crnogoraca uništavanja imovine, života i pljačke nad seoskim stanovništvom, tako da su Boka i Dubrovnik formirali mišljenje o Crnogorcima kao o surovim pljačkašima (Radović). Jedan od dezintegracionih elemenata po Radoviću je bokeljski separatizam

i odnos Bokelja prema onom drugom. Kao integrativnu sponu između CG i Boke obezbjeđivalo je pravoslavno stanovništvo i pravoslavna crkva, tu Radović ide dalje pa govori o „prevjeravanju“ za vrijeme Mletačke republike, sigurno je bilo i takvih slučajeva. No ovo je delikatno pitanje i iziskuje jednu naučnu analizu, pa bi ga trebalo obraditi, istine radio obrađujući ovu temu trebalo bi poći od 1054.god.⁵ za područje Boke i CG, da bi se dobila prava slika, a onda govoriti o prevjeravanju.

Crnogorci su nekoliko puta zauzimali Boku, a za vrijeme Napoleonove vladavine dva puta, prvi put uz pomoć Rusa 1806., a drugi put uz pomoć Engleza 1813. Prvi put su ostali godinu dana, a drugi put od rujna 1813. do lipnja 1814. god. Boka je predana po nalogu i želji Rusa prvi put 1807. Francuzima, a drugi put 1814. Austriji. Car Aleksandar je riješio pitanje Boke "Jednostavno je poklonio Austriji". Konačno porazom Francuza 1813 god. od strane Crnogoraca i Bokelja stvaraju se uvjeti za ujedinjenje, jer do tada nije bilo nikakvih posebno utvrđenih sporazuma.

Tako se 29. listopada 1813. god. održala Dobrotska skupština dok je francuska vojska još držala Kotor. Zanimljivo je ključno pitanje iz kojeg je razloga došlo do neslaganja između predstavnika CG i Boke oko izbora jednog od tri pokrovitelja za daljnji zajednički život. Zatim je datum održavanja sporan zbog različitih tumačenja, da li je održana po starom ili novom kalendaru (29. listopad ili 10. studeni). Sto se tiče ispravne terminologije ona mora biti usko povezana s pravilnim razumijevanjem novonastale stvarne i pravne situacije. S jedne strane imamo zvaničan naziv, ali još međunarodno nepriznatog, federalnog oblika, državne organizacije stvorenog od ujedinjenja dviju provincija. To se zvanično naziva "Privremena vladavina" (Nikako ne ..Vlada) dviju ujedinjenih pokrajina CG i Boke kotorske pod zaštitom triju savezničkih sila Rusije, Austrije i Engleske. Sasvim je druga stvar upravna vlast, s funkcijom Vlade. To tijelo se naziva "Centralna komisija privremene vladavine". Te dvije stvari nikako ne treba brkati. Prvo je, dakle, naziv jedne potencijalne državne organizacije u nastanku, a drugo je njena konkretna Upravna vlast ili Vlada, iako još međunarodno nepriznata. (Milošević)

Organi privremene organizacije su: Centralna komisija, Administrativno-politička uprava, finansijska uprava, Sreski sud Kotor, Pomirbeni sud Bankada, Lučka kapetanija Rose i Zdravstveni uredi u općinama.

Organizacija nove privremene vlasti data je Dekretom Pokrajinskog savjeta CG i Boke kotorske u Dobroti 1. Studenog 1813. god. Ovaj dekret Ustavnog karaktera donosi se, kako to u uvodu stoji na osnovu "ranijih Kongresa i Ugovora od 29. Listopada". Njime se uspostavljaju samo dva tijela: Pokrajinski savjet od 41 člana i

Centralna komisija od 19 članova. Sastav savjeta čini predsjednik Petar I i neoznačeni dopredsjednik, 30 predstavnika iz Boke i 9 članova izaslanika iz CG. Ovo tijelo poslije donošenja Ustavnog dekreta nije više ni sazivano. Umjesto Pokrajinskog savjeta, još se dva puta sastajalo kolektivno tijelo, ali pod nazivom Pokrajinskog kongresa. Prvi put se sastalo 19. siječnja 1814, a drugi put 26. ožujka 1814. god. i poznato je po odlukama vojno-političkog karaktera. Jedini organ koji je trebao biti zavisan od Pokrajinskog savjeta je državna blagajna s izabranim blagajnikom kontom Vickom Ivanovićem. Glavni organ vlasti je Centralna komisija s po 9 članova, predsjednik Petar I Petrović i generalni sekretar Franjo Lijepopili. Sve odluke se donose na plenumu ili uz sudjelovanje natpoloviče većine delegata. Sjedište Dobrotske skupštine ujedinjenja, Pokrajinskog savjeta, Centralne komisije i Petra I s crnogorskim glavarima je do 16 siječnja 1814 Dobrota u kući Vicka Ivanovića ministra financija. Napad na Kotor započinje 25. prosinca 1813. i grad je kapitulirao 4. siječnja 1814, a 12. siječnja je Hoste⁶ predao grad Mitropolitu. Tada najvjerojatnije dolazi do susreta biskupa Grgurine⁷ i Mitropolita. Biskup ustupa pečat katedrale sv. Tripuna Mitropolitu kojeg koristi Centralna komisija i tada institucije zajedničke države sele iz Dobrote u Kotor. No velika nadanja o ujedinjenju i povjerenje u Petrogradsku vladu istopila su se odredbama u Rajhenbahu⁸ (Reichenbacha) i odredbama ugovora u Toplicu⁹ (Töplitzu), kojim se državi Habzburgovaca garantira suverenitet nad provincijama i oblastima koje pripadaju kruni. Pisma koja je uputio u Petrograd crnogorski vladar 1814 god. predstavljaju potresna svjedočanstva o tome kao je postupak ruske vlade doživljen u CG. Treba napomenuti da je veliku ulogu u razgovorima sa stranim diplomatima imao izaslanik Petra I, Savo Plamenac, a kasnije Špadijer.

Ne može se ne istaći mudrost Petra I koja dolazi do izražaja kada se obraća pomorskim krajevima koje su držali Francuzi. Kaže "Eto zgode" dalje " slovinski i vazda slavni i pohvalni narode od provincije Kotorske, dubrovačke i dalmatinske." On u središte pažnje stavlja pomorsku trgovinu, zatim osuđuje francuski napad na tradicije, junaštvo, crkvu, imovinu i obiteljski život. Hvaleći pomorski procvat za vrijeme mletačke vladavine, piratsku borbu, osuđuje Francuze i vrlo diplomatski podilazi Bokeljima -pomorcima. Dalje piše " Evo zgode da vaše junaštvo ponovite, evo zgode da poštenje koje ste pride imali i koje vi je evo sedma godina tiranin uzeo i pogazio" ..." I ukoliko je za francuske vladavine, koja se sada treba silom likvidirati sve zamrlo, toliko će se pokroviteljstvom od strane novih suverena ponovo omogućiti razvoj i pravi život od strane Velikih imperatora Aleksandra Prvog¹⁰, Frančeska Drugog¹¹, kralja pruskog i njegovih aleata¹²". Mitropolit je uvjeren da CG pa i sa federacijom sa Bokom samo Rusija rješava otvorene probleme, ekonomsko-političke i konfesionalne. Kroz tu prizmu treba posmatrati ključni dokument o ujedinjenju. Prvi dio

svečana zakletva pisana u vjerskom duhu, što je Mitropolit kako je poznato često govorio, jer ljude sa izvjesnom vjerskom kulturom može duboko da impresionira i moralno veže za određena ponašanja. Zatim se spominju tri opće ljudska karaktera koji se smatraju zajedničkim i Crnogorcima i Bokeljima. To su patriotizam sigurno shvaćen kroz ljubav prema zavičaju, zatim osjećanje vjere, što se misli na kršćanstvo bez obzira na katoličku ili pravoslavnu crkvu i na kraju osjećaj časti. Ali kako se nije moglo živjeti u malim državnim formacijama bez protektorata drugi dio dokumenta je više politički i praktično okrenut budućnosti i nekoj "visokoj moćnoj zaštiti". Spominju se sva tri postojeća protektorata, ali očito dvije ugovorene strane nemaju iste ideje. Zato dolazi do jedne formulacije koja je bila dovoljno načelna da bude prihvatljiva za obje strane, ali samo zato što je svaka od njih bila uvjerena da se događaji ne mogu razvijati nikako drugačije nego onako kako ona sama pretpostavlja i želi. Konkretno iza formulacije da ako se jedna od potpisnica podloži bilo kome od tri spomenuta protektorata, onda će "obadviije slijediti istu sudbinu", lako je bilo staviti potpis. Jer je Mitropolit bio uvjeren da će to biti Rusija, a predstavnici bokeljskih pomoraca da će to biti Austrija. Ali ova obaveza nije mogla biti ozbiljno shvaćena. Pa kada se desilo onako kako Mitropolit nije pretpostavljao, on se ni za trenutak nije kolebao da napusti Boku i da ne brine o obavezi koja ga je "stricto iure" prema zakletvi vezivala za Austriju.

Treba istaći zaključke povjesničara Milakovića koji govore o razlozima prizivanja Austrije od strane Perasta, Prčanja i Dobrote. Ta pomorska mjesta živeći od mora i sa morem, a pomorska privreda je za njih sve sasvim normalno vide svoj prosperitet pod protektoratom već dokazane Austrije i izražavaju sumnju i zabrinutost da bi Rusija mogla zaklanjati njihovu trgovinu. I na kraju jedan zaključak Medakovića "Praktični pomorac Bokelj je mjerio političku situaciju trgovačkim mjerilom".

-
1. Petar I. Petrović Njegoš (1748. - 1830.), crnogorski vladika, duhovni i svjetovni vladar Crne Gore. Smatra se utemeljiteljem moderne crnogorske države. U borbi protiv skadarskog paše obranio i ujedinio Crnu Goru. Proglašen svetim (Sv. Petar Cetinjski).
 2. Adam Jerzy Czartoryski (1770. - 1866.) poljski aristokrat. Prvotno ministar vanjskih poslova Rusije koji je imao važnu ulogu u organiziranju otpora Napoleonu. Kasnije se okrenuo protiv Rusije. Za ustanka protiv ruske vlasti 1830. postao predsjednik ustaničke vlade. Kasnije predsjednik poljske vlade u izbjeglištvu. Važan dio njegove politike kojoj je bio cilj obnova Poljske bilo je poticanje nacionalne emancipacije balkanskih naroda.
 3. Mir u Campoformiju, sklopljen između Napoleona i austrijskog cara Franje II. 1797. Po tome ugovoru Francuska je dobila Milano, Mantovu i Modenu u sjevernoj Italiji, zapadnu obalu Rajne u Njemačkoj i Jonske otoke na sjeveru Grčke. Austriji je pripala Venecija, Istra, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska.

4. Požunski mir, zaključen 1805. između Francuske i Austrije. Austrija se u korist Francuske morala odreći svih posjeta koje je stekla mirom u Campoformiju (Venecija, Istra, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska) kao i dijelova teritorija u korist Bavarske i Baden Württemberga.
5. Raskol između istočne i zapadne crkve u doba pape Lava IX. i carigradskog patrijarha Mihajla Celularija iz 1054.
6. Sir William Hoste (1780. - 1828.), jedan od najsposobnijih kapetana britanskog admirala Nelsona. Djelovao za napoleonskih ratova i u Jadranu. 1811. porazio francusku flotu u bitci kod Visa. 1813. zauzima od Napoleonovih trupa Split, Dubrovnik i Kotor.
7. Marko Anton Gregorina (1735. - 1815.) 1801. imenovan kotorskim biskupom. Kao biskup posebno je radio na obrazovanju svoga svećenstva. Svoju veliku palaču poklonio je gradu Kotoru i u njoj je danas Pomorski muzej Crne Gore.
8. Ugovori iz Reichenbacha, ugovori sklopljeni 1813. između Pruske, Velike Britanije i Austrije usmjereni protiv Napoleona.
9. Ugovori iz Töplitza, ugovori o vojnoj suradnji Rusije, Austrije i Pruske protiv Napoleona sklopljeni 1813.
10. Aleksandar I. Pavlovič, (1777. - 1825.), od 1801. ruski car kada je u državnom udaru svrgnuo i ubio svog oca Pavla I. Za razliku od oca protivnik Napoleona i imao je glavnu ulogu u njegovom porazu i obaranju s vlasti.
11. Franjo II. (kao posljednji car Svetog rimskog carstva) odnosno Franjo I. (kao prvi austrijski car) (1768. - 1835.). Car od 1792. Uspio opstati u teškim sukobima s Napoleonom. Izrazito konzervativnih nazora.
12. Aleat (turcizam), područje, teritorij.

(uredio Marin Knezović)

Marko Perčin

Kotor i Nemanjići

(izvadak iz diplomskog rada istog naslova obranjenog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu)

Kotor u srpskoj državi za Nemanjića smatran je od strane nekih povijesničara nositeljem zapadne uljudbe. Kotorani su bili zastupljeni u srpskoj upravi, diplomaciji, financijama i trgovini, pa su svoja znanja i sposobnosti stečena i na zapadnim izvorima širili duboko u srpski dio Balkana. Međutim, oni su znali iskoristiti svoj visoki položaj u državnim strukturama te status posrednika i kulturnog otvora srpske države prema zapadu za probitke svoga grada i općine. Povlastice koje je Kotor uživao u srednjovjekovnoj Srbiji bile su mnogo veće od obaveza Kotora prema Srbiji.

Već postojeće kotorsko komunalno uređenje dodatno se razvilo u nemanjićko doba. Gradska samouprava pod svojom je nadležnošću imala zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Osim toga, gradski Statut je sadržavao brojne odredbe koje su u velikoj mjeri definirale i druga za grad važna pitanja, kao što su gospodarska i crkvena.

Sastavljači Dušanovog zakonika¹ imali su uvid i u sadržaj kotorskog Statuta², pa je i on u manjoj mjeri poslužio Srbima u formiranju vlastitih zakona. Poznati stručnjak iz pravne povijesti T. Taranovski³ skreće pozornost na 349. poglavlje kotorskog Statuta. Po njegovom mišljenju sastavljači Dušanovog zakonika pri formuliranju zakona služili su se ne samo stavovima rimskog prava iz Vasilika⁴, već i ovim poglavljem kotorskog Statuta. Svoje mišljenje Taranovski potvrđuje i 412. i 426. poglavljem kotorskog Statuta u kojima se izražava protivljenje kotorske vlastele na nasilje vladara nad privatnim vlasništvom građana, a i u Dušanovom zakoniku se nalaze elementi iz tog dijela kotorskog Statuta koji na isti način govore o pitanjima privatnog vlasništva. Ističe se i 48. poglavlje kotorskog Statuta koje je gotovo identično sa odredbama u 171. i 172. članku Dušanovog zakonika.⁵

Teritorijalna proširivanja kotorske općine bila su rezultat kotorskog angažmana u državnoj vlasti te utjecaja koji je Kotor imao na srpskom dvoru. S druge strane, izravna institucijska veza između vladara i grada bila je institucija kneza, koja je imala male ovlasti koje su s vremenom dodatno slabile, da bi u XIV. stoljeću gradska uprava preuzela preostale kneževе ovlasti.

Utjecaj vladara na grad preko njegovog zastupnika kneza nije bio ograničen samo iz tih razloga, nego i zbog sukoba između srpske središnje vlasti i zetske provincije.

U kotorskim poveljama iz XIII. i XIV. stoljeća srpski vladari se spominju poimenice, dok ih se u Statutu naziva "Dominus Rex" (gospodin kralj op. ur.) i "Dominatio" (vladanje op. ur.), ali im se ime nikad ne navodi. Također, u Statutu se nikad ne spominje ni titula "imperator" (car op. ur.). Za odnos Kotora prema srpskim vladarima bitno je istaknuti i to da "srpski vladaoci nazivaju Kotor uvek svojim gradom (sua civitas). U Statutu međutim nije jasno naglašena pripadnost Kotora Srbiji. Jedino se iz nekih izraza može zaključiti da se odnose na Srbiju kao državu."

Kotor se u svojim nastojanjima da sebi osigura što veću samostalnost od srpske vlasti nije oslanjao na zetske⁶ političke snage, čiju je glavninu činila gradska vlastela zetskih primorskih gradova. Nasuprot stalnim zetskim pokušajima da političkim sredstvima, pa i izravnim sukobljavanjem sa središnjom srpskom vlašću dođe do većeg stupnja samostalnosti, Kotorani su izabrali izravnu suradnju sa središnjom vlašću za ostvarivanje tog istog cilja. Očito su Kotorani u tome bili iznimno uspješni, koristeći sve resurse grada koji su im u tom smislu mogli biti korisni, od prometnih i gospodarskih predispozicija samoga grada, pa do naobrazbe i sposobnosti svojih građana.

Takav odnos kotorske komune prema središnjoj vlasti kroz više od stoljeća i pol srpske vladavine Zetom stvorilo je velike razlike između Kotora i ostalih dijelova Zete.

Međutim, ta razlika koja se na najizrazitiji način pokazala nakon smrti cara Stefana Dušana⁷, kada je Kotor pružio otpor pokušaju Balšića⁸ da ga uvrste u obnovljenu zetsku državu, vuče podrijetlo još iz razdoblja dukljanske⁹ države. Naime, Kotor je i u vrijeme bizantske vrhovne vlasti imao svoju upravu, a ona je postojala i kada se nad gradom smjenjivao naizmjenice bizantski i dukljanski suverenitet, tako da nije moguće govoriti o kontinuiranom dukljanskom periodu u kotorskoj povijesti. U doba Nemanjića proširivanja kotorske općine obuhvaćala su zetski, ali i travunijski¹⁰ dio obale Boke kotorske, a i prvobitni teritorij kotorskog distrikta obuhvaćao je i naselja risanskog bazena na travunijskom području. Zbog toga se ni u teritorijalnom smislu ova općina ne može smatrati dijelom dukljanskog ili zetskog područja.

Ipak, Kotor se samo formalno može smatrati dijelom Duklje, a kasnije Zete, jer je za nemanjićkog osvajanja te zemlje bio u njenom sastavu. Dakle, sve su to činjenice zbog kojih se može tvrditi da je Kotor odstupao od opće politike i stajališta Zete prema srpskoj vlasti, a kasnije je čak i odbijao da ga se pozivom

na "istorijsko pravo" uvede u njen sastav.

Iako je općenito položaj Kotora u vrijeme Nemanjića bio povoljan, postojala su neslaganja između grada i središnje vlasti.

Najznačajnija neslaganja bila su vezana uz vjerska pitanja i kotorsko-dubrovačke odnose. Srpsko oduzimanje posjeda Kotorske biskupije bilo je posljedica jačanja srpskog pravoslavlja kao državne religije na čitavom teritoriju srpske države.

Pravoslavlje se uz značajne teškoće širilo čak i izvan većih gradova zetskog priobalja. No, zaposjedanjem benediktinskog samostana na Prevlaci Srpska pravoslavna crkva ušla je u samo zemljopisno središte Boke kotorske. Unatoč prosvjedu i zahtjevu pape Klementa VI.¹¹ da se posjed vrati Kotorskoj biskupiji, pravoslavna crkva tu se i dalje održala. Unutar kotorskih zidina pravoslavlje se za Nemanjića nije uspjelo probiti. Vladavina Nemanjića je imala negativnih posljedica po katoličke vjernike i katoličku crkvenu organizaciju, ali već sam njen opstanak na srpskom državnom teritoriju značio je određenu tolerantnost pravoslavlja i državne vlasti prema katoličanstvu.

Kotor i Dubrovnik, dva mediteranska grada identične društvene tipologije, međusobno su samostalno uređivali svoje gospodarske, pravne i ostale odnose, bez obrzira na vrhovnu vlast. Na primjeru veza između ovih dvaju gradova jasno se uočavaju i razlike između stavova Kotora i srpske države prema Dubrovniku, koja je često izvodila vojne napade na taj grad u cilju pustošenja i pljačke dubrovačke okolice radi vršenja pritiska iz različitih razloga. Osim toga, kotorsko-dubrovački odnosi upotpunjuju sliku kotorskog utjecaja na srpski dvor jer Kotorani nisu samo djelovali na osnovi ugovorne obaveze prema Dubrovniku o rješavanju sporova i sprječavanju sukoba sa srpskom državom, nego su pridonijeli svojim sudjelovanjem u vrhu srpske državne vlasti i proširivanju teritorija dubrovačke općine.

Kotor je u vrijeme Nemanjića ostvarivao visok stupanj samostalnosti. To pokazuje Statut Kotora, a potvrđuju događaji u kojima je jasno izražen kotorski subjektivitet spram srpske vlasti. Zahvaljujući gospodarskoj moći i kulturi Kotor je u svakom pogledu sačuvao svoj identitet, ojačao privredu, razvio visoku autonomiju i značajno utjecao na politički, kulturni i općenito sveukupni život nemanjićke države.

1. Dušanov zakonik - zbirka zakonskih propisa različito podrijetla (bizantski propisi, običajno opravo i sl.) donijeta 1349. u doba srpskog cara Dušana.

2. Statut grada Kotora - zbirka propisa kojima se uređuje komunalni ustroj grada, prava pojedinaca i skupina, pravni i društveni odnosi u Kotoru od 14. st. na dalje.

3. Theodor (Feodor) Taranovski (1875. - 1936.), rusko - srpski pravni povjesničar. Stručnjak za slavensko tradicijsko pravo.

4. Bazilika - zbirka bizantskog prava iz 9. st. nastala za cara Lava VI. Pojednostavljena i osuvremenjena zakonska rješenja iz Justinijanova Corpus Juris Civilis.
5. I. SINDIK, Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII. do početka XV. stoljeća, Istorijski institut SAN, Beograd, 1950., str. 81.
6. Zeta - kasnosrednjovjekovni naziv za područje današnje Crne gore, dio istočne Hercegovine i sjeverne Albanije.
7. Stefan Uroš IV Dušan (1308. - 1355.) - najmoćniji srednjovjekovni srpski vladar. Proširio Srbiju na račun Bizanta duboko u današnju Grčku. 1331. proglasio se carem Srba i Grka.
8. Balšići - feudalna obitelj koja je vladala Zetom od 1360. - 1421.
9. Duklja - ranosrednjovjekovno područje koje je u grubo obuhvaćalo područje Crne Gore. U jednom trenutku Duklja je vladala i područjem današnje istočne Hercegovine, istočne i središnje Bosne, jugozapadne Srbije i sjeverne Albanije.
10. Travunija - ranosrednjovjekovna oblast koja je obuhvaćala područje južno od Dubrovnika, dio istočne Hercegovine, i zapadni dio Boke kotorske.
11. Klement VI. - papa od 1342. do 1352.

(uredio Marin Knezović)

Darko Baštovanović

S obzirom da smo čuli nekoliko citata ja bih isto počeo s citatima. Jedan referira na sveopću situaciju hrvatskog naroda koju je dao Ante Starčević „Narod koji zaboravlja svoju prošlost slijep ide u budućnost“. Podsjetio bih i na riječi koji sam već više puta ponovio na različitim izlaganjima koji se tiču identiteta Hrvata u Republici Srbiji, u Vojvodini (nekad dijelu Austro - Ugarske), a koji su iznijeli svećenik Aleksa Kokić¹ i filozof Marko Čović² koji smatraju da u neizvjesnim vremenima potrebno posebnu pozornost posvetiti onim rubnim dijelovima hrvatskog naroda, a to su dakako Bački Bunjevci i Šokci Konstatacija za koju vjerujemo da je i dan danas više nego aktualna.

Iskustvo života na rubu je ono što određuje Hrvate u Vojvodini, iskustvo odvojenosti od matične domovine. Pripadnici hrvatskog naroda su se u prošlosti često suočavali s teškoćama života izvan domovine. Vjerujemo da nam je to svima zajedničko. Bili su odvajani granicama različitih država, posebno njihovim surovim iscrtavanjem, a posebno je to odredilo Hrvate u Vojvodini. Ti radikalni povijesni raskidi, život na teritoriju koji je podložen radikalnim promjenama i raskidima, gdje su se državni ustroji mijenjali u nekoliko desetljeća i posljedice koje se su pratile prilagođavanjem novoj situaciji.

Kod Hrvata u Vojvodini bilo je nekoliko migracija. One su bile određene ekonomskim uvjetima i dolazili su iz područja Bosne i Hercegovine, Like i Dalmacije. Ukorijenjeni su danas u stvarnost Srbije. Ti radikalni društveno politički raskidi, u smislu promjene državnih ustroja, kao što su bili ono poslije I. i II. svjetskog rata i posebno onaj koji su Hrvati najteže podnijeli, a to je raspad jugo-komunističke države.

Period nakon drugog svjetskog rata donio je Hrvatima u Vojvodini broje izazove, pored konstitutivnosti koju su imali već u kraljevini Jugoslaviji. Nakon drugog svjetskog rata katolička crkva ostaje jednim trajnim čimbenikom integracije Hrvata u Vojvodini. Bez ikakvih ozbiljnijih institucionalnih sustava koji bi pomogli skrbi za svaki mogući oblik etničkog identiteta. Hrvati prvi put u povijesti postaju manjinom nakon raspada jugo-komunističke države. To je za Hrvate imalo brojne posljedice. Hrvati su ponovo morali sagledavati sami sebe u novom političkom, kulturološkom i ekonomskom kontekstu.

Prilagođavanje na nove okolnosti, koja je bila teška i za Hrvate u Hrvatskoj, pratila je i Hrvate u Srbiji. Zbog čega je bitno referirati se na povijest. Ova je u Hrvata bogata, dobrim dijelom i istražena, ipak kao ljudi koji smo odgovorni prema svojim

zajednicama i koji skrbe za njihov identitet, važno nam je da razumijemo prošlost kako bi razvili odnos prema sadašnjosti. Osim sagledavanja vlastitih pogrešaka, pri čemu se prečesto samo kritizira, važno je sagledati i pozitivne procese iz prošlosti. Period nakon 2000., govorim dakle o nedavnoj povijesti, manjinskim je zajednicama donio nova iskušenja. To je period pada brutalnog režima Slobodana Miloševića, koji je osim demografskog i svakog drugog razaranja Hrvata u Vojvodini (miješanja u identitetska pitanja i nastojanja da se hrvatski korpus razbije) donio je nove izazove. Nakon 2000. Hrvati formalno i pravno u Srbiji dobivaju status manjinske zajednice i to je period institucionalizacije manjinskih prava i samouprave.

Na položaj Hrvata u Srbiji utječe nekoliko čimbenika: nekonzistentne politike koje dovode do nezadovoljavajuće uključenosti Hrvata u društveno-politički sustav, odnosi unutar hrvatske zajednice, njezina institucionalna izgrađenost i sposobnost elita da oblikuje interese Hrvata u Vojvodini, odnosi između Hrvatske i Srbije (zarobljenost unutar općih hrvatsko-srpskih odnosa koji su vrlo kompleksni), politika Republike Hrvatske naspram Hrvata u Republici Srbiji.

Hrvatska je bila jedinom državom odnosno saveznom republikom koja je najrevnosnije raskidala veze sa svojim autohtonim dijasporama, koristilo se ponekad kada je trebalo naglasiti demokratičnost nekadašnje jugo-komunističke države. Međutim hrvatsko iseljenništvo uključujući i hrvatsku autohtonu dijasporu, komunistički je establišment nastojao razbiti ionako krhke veze s domovinom. Nakon što se Republika Hrvatska osamostalila dobivamo novi institucionalni spektar unutar Hrvatske. Pored uređenja položaja manjina na svom teritoriju Hrvatska ima legitimno pravo skrbiti za svoje sunarodnjake u drugim državama.

Kada je u pitanju sadašnjost i aktualni koncept Srbija je i dalje društvo zakašnjele tranzicije, samo „fasadne“ demokracije, manjak vladavine prava. Posljedice j toga da nije izvršena integracija nacionalnih manjina u društvo, a to se posebno odnosi na status onih manjinskih zajednica koji su ovaj stekle po raspadu jugo-komunističke države i koje više od desetljeća nisu imale institucionalne mehanizme i time mogućnost razvoja institucionalnih kapaciteta.

Rad na boljitku zajednice podrazumijeva razvijanje manjinskih politika, razvijenih kroz manjinske sustave i zasnovanih na empirijski utemeljenim činjenicama. Konkretno planiranje, strateško pozicioniranje unutar nas samih, referiranje na naš položaj, ne samo puko kroničarenje o vlastitoj povijesti.

-
1. Aleksa Kokić (1913.-1940.), katolički svećenik i književnik. Rođen u Subotici. Posebno se ističe njegovo pjesničkom stvaralaštvo u kojem izražava divljenje prema bačkom krajoliku ali i skrb za težak socijalni položaj tamošnjeg seljaka.
 2. Marko Čović (1915. - 1983.), profesor filozofije i književnik rođen u Subotici. Kako je bio dio režimskih struktura NDH 1945. napušta domovinu i do smrti živi u emigraciji (prvenstveno Brazilu). Pisao djela inspirirana bačkim zavičajem. Najuspješnije mu je djelo autobiografski roman „Priča o lopti“ utemeljen na autorovim iskustvima dok je bio golman NK Bačka u Subotici.

(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

Jasminka Dulić

Čimbenike oblikovanja nacionalnog identiteta Hrvata u Vojvodini nastojali smo ustanoviti na empirijski način putem jednog istraživanja kojeg smo proveli zahvaljujući i Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

Prezentirati ću onaj dio istraživanja koji se odnosi na odnos nacionalnog identiteta i povijesti. Emocionalna privrženost naciji je najvažnija komponenta nacionalnog identiteta. Nije dovoljno samo deklarativno izražavanje pripadnosti naciji već je važna i emocionalna privrženost svojoj naciji.

U ovom empirijskom istraživanju koje je provedeno u Vojvodini na uzorku od 189 ispitanika nacionalnu privrženost smo mjerili skalom za izrazom privrženosti nacionalnom identitetu. Ona ukazuje na potrebu za daljnjim istraživanjem nacionalnog identiteta, posebno na važnost njegove afektivne komponente.

Skala nacionalnog identiteta se u suštini sastoji od dvije subdimenzije. Jedna je ta koja je vezana za poznavanje povijesti i njezine važnosti za taj nacionalni identitet. Imali smo osam tvrdnji s kojima su se mogli ispitanici opredijeliti na skali od „ne slažem se uopće“ do „slažem se u potpunosti“.

Većina ispitanika ima snažan osjećaj pripadnosti svom narodu, osjećaj ponosa na svoj narod. Isto tako (oko 50%) nastoji razumjeti podrijetlo svoga naroda, razgovara s dugima kako bi saznao što više o svom narodu ili da posvećuje dio vremena saznavanju o tradiciji, povijesti i običajima svog naroda. To nije postotak s kojim bi mogli biti zadovoljni. Pretpostavljamo da bi taj interes mogao biti veći.

Taj je postotak najviši kod sudjelovanja u kulturnim aktivnostima svoga naroda. Ono što je ovdje bitno vidi se da je zainteresiranost za svoju povijest, nastojanje da se sazna nešto o njoj, učenje o svojoj povijesti sastavni je dio nacionalnog identiteta. Oni koji osjećaju pripadnost svome narodu nastoje saznati što više o svojoj povijesti. Zbog toga je važno ono što smo čuli na početku skupa, kako se povijest uči u školama kod pripadnika hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj. U Srbiji se, kao i u drugim sredinama u kojima žive hrvatske manjinske zajednice, nacionalna povijest ne uči u dovoljnoj mjeri. Kakve su posljedice toga možemo samo pretpostaviti.

Posebnu pozornost posvećujemo podacima o načinu na koji se shvaća nacionalni identitet u hrvatskoj zajednici u Vojvodini. Nije dovoljno samo govoriti o vlastitoj tradiciji, povijesti i običajima nego treba vidjeti kakvo je realno stanje stvari kako bi se moglo planirati i odrediti što bi trebalo učiniti kako bi se taj nacionalni identitet i održao.

(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

Rudolf Streck

Jandorfska prezimena 1779. – 1917.

Knjiga Jandorfska prezimena mapira razdoblje od 1779. do 1917. i rezultat je mog interesa za sastavljanje obiteljskih stabala. Zbog obima posla odlučio sam skupiti podatke za cijelo selo i napraviti jednu knjigu. Iz nje se može dobiti uvid u veze među familijama koje su mnoge već zaboravljene. Kako su i okolnim selima brojna ista prezimena može biti korisna u mapiranju i šire okolice.

Knjiga obrađuje povijest prezimena u Hrvatskom Jandorfu¹ od 1779., od vremena kada je moguće dobiti relevantne pisane podatke o prezimenima. Donosi informacije i o selu, mjesnim župnicima (farnicima), crkvi itd. Jezik matice je bio u razdoblju do 1905. latinski. Od tada su na službenom mađarskom jeziku.

Knjigu je izdao Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj², kao dvojezičnu hrvatsko-slovačku. Javno je predstavljena u Jandorfskom domu kulture. U knjizi su navedena prezimena u Hrvatskom Jandorfu i najbližoj okolici. Navedena su i zemljopisno najbliža sela u okolici Jandorfa. To je sedam sela nekadašnje Mošonjske županije³ koja su podijeljena danas u tri države. Rakindorf⁴ i Bizonja⁵ u Mađarskoj, u Austriji Bijelo selo⁶ i Gijeca⁷, a u Slovačkoj Jandorf, Čunovo⁸ i Rosvar⁹.

Knjiga je završena s 1917. zbog zakona o zaštiti osobnih podataka. Treba još reći da je 1917. Hrvatski Jandorf imao oko 700 stanovnika i od toga više od 80% Hrvata. Trenutačno u Jandorfu živi samo polovica broja Hrvata iz 1917. i njihov je udio samo 17%. To nas je navelo da dokumentiramo što više toga iz naše prošlosti. Ukupno je obrađeno 3344 upisa. Naveden je popis novorođenih s datumima rođenja ili krštenja.

Što se tiče imena najbrojnije je ono Ive, Ivan, Johann (svaki sedmi stanovnik Jandorfa), zatim slijedi Štefan, Mate, Miho, Jakov, Jože. Više od polovice Hrvata nosilo je ova imena. Slijede imena Andraš, Franci, Jure, Šime, Lovre, Grga itd.

Među ženama je najzastupljenije ime Marija (svaka četvrta ili peta žena) zatim Elizabeta, Helena, Katarina, Ana. Ova krsna imena imalo je 70% djevojčica.

Što se tiče prezimena najviše je upisano prezime Vuk koje nosi 10% obitelji, a danas se obično navodi kao Wolf. Slično je i s prezimenom Zec (Hasi¹⁰). Zabilježen oblik prezimena često je ovisio o župniku ili o trenutačnom „trendu“. Sadašnja je situacija takva da su hrvatska imena koja su napisana u nekom drugom jeziku čitaju

kao da su slovačka.

Treba još spomenut da je Jandrof imao posebnu sudbinu. Dugo godina bili smo dio Mošonjske županije, no po Trainonskom ugovoru¹¹ Gradišće se raspalo na dva dijela (austrijski i mađarski), a Jandrof, Rosvar i Čunovo su ostali u mađarskom dijelu, no po Drugom svjetskom ratu pripojeni su Čehoslovačkoj (danas Slovačkoj).¹² Po padu „željezne zavjese“ obnovljene su veze između dijelova Gradišća koja pripadaju različitim državama.

Pri istraživanju je pronađeno puno zanimljivih podataka koji nemaju izravnu vezu sa sadržajem knjige. Radi se životopisima osoba koji su djelovali u Jandrofu i okolici no to traži dodatan zajednički napor.

-
1. Hrvatski Jandorf (Jarovce, Kroatisch-Jahrndorf, Horvátjárfalu), nekada hrvatsko selo, a danas predgrađe Bratislave. Od 16. st. naseljeno Hrvatima koji su još početkom 20. st. činili 80% stanovništva. Do 1947. dio Mađarske, a potom pripalo Čehoslovačkoj.
 2. Hrvatsku kulturni savez u Slovačkoj – predstavničko tijelo hrvatske zajednice u Slovačkoj utemeljeno 1990.
 3. Mošonjska županija, teritorijalna jedinica koja je obuhvaćala dijelove današnje istočne Austrije, sjeverozapadne Mađarske i okolice Bratislave u Slovačkoj. Početkom 20. st. Hrvati su činili više od 8% stanovništva ove županije.
 4. Rakindrof (Ragendorf, Rajka), nekadašnje hrvatsko selo u Mošonjskoj županiji. Danas u njemu žive samo Mađari, Slovaci i Nijemci.
 5. Bizonja (Bezenye, Pallersdorf, Bizunja), prvotno njemačko naselje koje od 16. st. ima hrvatsku većinu. Danas u sjeverozapadnoj Mađarskoj.
 6. Bijelo Selo (Pama, Lajtakörtvélyes), većinski hrvatsko selo u austrijskom dijelu Gradišća u blizini Nežiderskog jezera.
 7. Gijeca (Kittsee, Kopčany, Köpcsény), gradić u blizini Nežiderskog jezera u austrijskom dijelu Gradišća. Naseljen Hrvatima oko 1550. Još 1910. više od jedne trećine stanovništva činili su Hrvati. Danas Hrvati u Gijeci čine manje od 2% stanovništva.
 8. Čunovo (Sarndorf, Dunacsún), hrvatsko selo u blizini Bratislave danas dio samog grada.
 9. Rosvar (Rosovce, Karlburg, Oroszvár), selo od 16. st. naseljeno Hrvatima i Nijemcima. Do kraja 19. st. većina se Hrvata tu germanizirala.
 10. Od der Hase, njemački zec.
 11. Trianonski ugovor, mirovni ugovor između sila Antante i Mađarske iz 1920. po kome je potonja izgubila 2/3 svog teritorija u korist Rumunjske, Čehoslovačke, Kraljevine SHS i Austrije.
 12. Pariška konferencija iz 1946. na kojoj je postignut sporazum između Saveznika (Sovjetskog saveza, Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske) i zemalja saveznica Hitlerove Njemačke (Italije, Rumunjske, Mađarske, Bugarske i Finske).

Zlatko Romić

Nisam povjesničar, nisam ni etnolog, ni antropolog. Ja sam samo novinar i moje svjedočanstvo shvatite kao izraz moga iskustva i sredine iz koje dolazim na temu koja je zadana. Ja ju namjerno nisam naslovio jer je dovoljno jasna.

Tema ovogodišnjeg foruma, a vjerujem kako nisam jedini koji ima takav dojam, prožeta je brojnim međusobno srodnim pitanjima. Sama povijest i identitet koji su u naslovu teme, povezani su, složeni pojmovi da bi se na njih, čak i po njihovom raščlanjivanju, mogli dati jednoznačni, a posebno ne konačni odgovori.

Ostavimo li po strani cijeli niz značenja pojma identitet kao i ona vezana uz povijest usredotočimo se na ona koja su u naslovu istaknuta, a kako bi pored individualne subjektivnosti moja rad bio što objektivniji i većinu odgovora na postavljena pitanja vezat ću za kraj iz koga potječem jer ga najbolja poznajem u usporedbi sa svim ostalima u kojima Hrvati žive.

Sama interpretacija povijesti kod bunjevačkih Hrvata u Vojvodini i Mađarskoj, a posebno u Vojvodini opterećena je dvjema krupnim zaprekama. S jedne strane i pored brojnih knjiga i radova objavljenih na ovu temu i dalje je prisutno miješanja ne malog broja mitova, konstrukcija i izmišljotina o samom podrijetlu bunjevačkih Hrvata, od njihovog samog imena do nacionalne pripadnosti.

Prva reakcija i kod današnjih pripadnika ove etničke skupine, kada je riječ o imenu, najčešće je povezana s rijekom Bunom¹ u Hercegovini kao prapostojbini njihovih predaka. Ono što ove pripadnike subetničke skupine dijeli na dvije antagonizirane grupe svakako je njihovo poimanje nacionalne pripadnosti, što je zacijelo poznato svim sudionicima ovoga skupa. S jedne strane postoje Bunjevci koji svoje ime neraskidivo vežu s nacionalnom pripadnošću hrvatskom narodu, a s druge strane postoje oni koji to po svaku cijenu žele minirati.

Ako je i jasno i poznato da su ovi drugi posljedica državne politike ustanovljene odmah nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i ojačane 90-tih godina prošloga stoljeća koja u kontinuitetu traje do današnjih dana, zaista je nepoznato i nejasno po čemu su Bunjevci autohtoni narod po podrijetlu, vjeri, govoru, običajima, kulturi i povijesti. Kao što je poznato država iz koje dolazim ne samo što im to pravo priznaje nego ga i otvoreno ili manje otvoreno potiče. Najzorniji primjer toga je stvaranje tzv. bunjevačkog jezika, o čemu sam prošle godine nešto malo govorio, uz svesrdnu pomoć struke, katedre za srpski jezik i književnost na

Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i medija, bilo da je riječ o vlastitim bunjevačkim ili onima na jeziku većinskog naroda.

I pored toga bar polovina istoga naroda, o čemu svjedoči nekoliko posljednjih popisa stanovništva, nacionalno se izjašnjavaju kao Hrvati ali da li je time čaša do pola prazna ili do pola puna nije samo stvar različite percepcije iste stvari nego i pitanje oportunizma i ljudske čestitosti i zdravog razuma. Pitanje je koliko je pojedinac pripadnik zajednice jer dijeli njezino stvarno ili zamišljeno iskustvo, po mom osobnom sudu je previše apstraktno da bi se na njega bez odgovarajućih ispitivanja mogao dati objektivan odgovor.

Ako se pod pojmom zajednica podrazumijeva pripadnost istom narodu onda odgovor nije problem. Samo javno izjašnjavanje daje potvrdu o tom pitanju. Stvari danas stoje nešto drugačije ako se pripadnost zajednici iz nekog drugog kuta i to ne samo kada je riječ o bunjevačkim Hrvatima nego o ljudima općenito. Da li je pripadnik zajednice i onaj koji ne prihvaća sve njezine vrijednosti i tko ih uopće i na temelju čega ustanovljuje? Konkretno, da li je pripadnik zajednice i onaj bunjevački Hrvat koji se izjašnjava kao ateist ili agnostik? da li zajednici pripada i onaj Hrvat koji se ne slaže s politikom Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini? onaj koji ne glasuje za sestrinsku stranku u matičnoj domovini? onaj koji ne glasuje na izborima u Hrvatskoj ili koji ne podržava najnovije odluke o koalicijskom paktu uoči budućih izbora u Srbiji? Pripada li hrvatskoj zajednici i onaj bunjevački Hrvat kojem su bliži rok i traperice nego tamburica?

Današnja praksa, bojim se, usprkos deklarativnoj pripadnosti istom narodu to ne potvrđuje.

Ostavimo li po strani daljnju prošlost i spodčitavanja Hrvata i Srba jednim drugima o sluganstvu jednih pod Turcima, a drugih pod različitim vladarima, neke neupitne vrednote poput Seljačke bune i Prvog srpskog ustanka, dva su događaja iz novije povijesti i te kako problematična za manjinsku zajednicu kojoj i sam pripadam u odnosu na većinski narod s kojim živim.

Prvi se tiče uloge Nezavisne države Hrvatske i ustaškog pokreta i njihova tumačenja u Drugom svjetskom ratu. Nitko tko se poziva na kršćanska načela, niti onaj koji sebe smatra poštenom osobom tim se razdobljem hrvatske povijesti ne može dičiti. Dapače rasni zakoni i koncentracijski logori, deportacije i ubojstva, samo ne temelju rasne, vjerske ili nacionalne pripadnosti, ne samo da se kose s temeljnim kršćanskim načelima nego su plod najbestijalnije prakse provođene u NDH za Drugog svjetskog rata. Pa ipak, iako u to vrijeme nisu živjeli, niti je Bačka u kojoj je živio najveći broj bunjevačkih Hrvata pripadao Nezavisnoj državi Hrvatskoj, ovdašnji

Hrvati, pa tako i bunjevački u javnom govoru ekstremno šovinističkih srpskih političara i dijela isto tako šovinističkih medija, danas se ne rijetko nazivaju ustašama, izazivaju političku štetu u ionako opterećenim odnosima Hrvatske i Srbije nego i nelagodu, pa čak i strah kod njih.

Drugi još svježiji primjer svakako je Domovinski rat u Hrvatskoj. Nije potrebno biti posebno inteligentan pa zaključiti kako se na ovo razdoblje povijesti Hrvatske gleda različito i to ne samo u dvije države nego i u pripadnika dva manjinska naroda u njima. Nepotrebno je navoditi primjere koje svakodnevno navode državni čelnici i političari, a nerijetko i umjetnici, sportaši, profesori, svećenici s obje strane granice, kao što vjerojatno nije potrebno ni objašnjavati kako pripadnici srpske i hrvatske nacionalne manjine gledaju na pojmove agresora i žrtve na primjeru rata u Hrvatskoj. U većini to je individualno pitanje na koje će odgovor dati protok vremena baš kao i na pitanje civilnih žrtava s jedne i druge strane ali da ti događaji izazivaju nelagodu kod pripadnika obje manjinske zajednice u obje države više je nego nedvojbeno.

Niti je nepoznato niti je za samo povijest bunjevačkih Hrvata karakteristično velika uloga vjere, odnosno katoličke crkve u formiranju nacionalnog identiteta i svijesti. Kako god danas djelovala imena kojima su Hrvati na ovim prostorima bili nazivani (mislim na bunjevačke Hrvate) Iliri, Dalmati i Bunjevci, koliko god mi to eksplicitno ne naglašavali u doba nacionalnog preporoda „Bunjevačka i šokačka vila“² ili ma koliko zbunjujuće djelovale aktivnosti pojedinih svećenika (Blaška Rajića³ prije svih), slobodno se može reći da je vjera, a osobito katolička crkva bila mjesto na kome se okupljala, organizirala i potvrđivala nacionalna svijest i identitet. Ta vezanost za vjeru i povezanost bunjevačkih Hrvata za katoličku crkvu, ako uostalom i dobrog dijela pripadnika ovog naroda duboko je utkana i u običaje, pjesmu i kulturu ovdašnjeg življa općenito, a kod velikog broja njih živa je i danas u svakodnevicu ne samo kada je riječ o deklarativnom izjašnjavanju nego o prakticiranoj vjeri bilo da se radi o odlasku na mise, štovanju blagdana, svetaca ili pak proslava koje su narodne običaje vezali uz crkvu i njen kalendar, pri čemu se Dužijančica⁴, kao izvorni obiteljski običaj zahvale Bogu za završetak žetve ili Veliko prelo⁵ uoči korizme najpoznatiji u rangu društvenog događaja od značaja za cjelokupnu lokalnu zajednicu.

Kulturna povijest svake nacionalne zajednice, pa tako bunjevačkih Hrvata, poprilično je zanimljivo pitanje. Emerik Pavić⁶, Grgur Peštalić⁷, Ivan Antunović⁸, Josip Andrić⁹, Matija Evetović¹⁰, Balint Vujkov¹¹, Ante Sekulić¹², Matija Poljaković¹³, Petar Šarčević¹⁴, Vlatko Dulić¹⁵, Petko Vojnić Purčar¹⁶, Vojislav Sekelj¹⁷, Lazar Merković¹⁸, Milovan Miković¹⁹, Branko Ištvančić²⁰ tek su neki od desetaka imena s popisa znamenitih bunjevačkih Hrvata koji su u

jednom razdoblju i na različitim poljima od književnosti i prevodilaštva do glume i režije ne samo dali značajan prinos kulturnoj povijesti nego je i danas stvaraju. Iako su živjeli i stvarali u različitim vremenima i državama pa čak u domicilnoj ili matičnoj, jedna stvar im je zajednička, njihov rad se nerijetko odvijao u nepovoljnom političkom ili društvenom okruženju što je kod nekih od njih znalo rezultirati, kao kod Balinta Vujkova, doslovnim izopćenjem iz javnoga života uključujući i oduzimanje putovnice. Pa ipak, kulturna povijest bunjevačkih Hrvata i u takvim je uvjetima stvarana u kontinuitetu bila živa i raznovrsna ali treba reći da je nerijetko kod svojih suvremenika iz zajednice prolazila nezapaženo ili bila ignorirana, a priznanja su, po dobrom običaju ovih prostora, dobili tek nakon njihove smrti. Primjere za to ću ovog puta namjerno izostaviti.

Što se tiče ključnih ratnih povijesnih događaja što se bunjevačkih Hrvata tiče, s izuzetkom priča o njihovom bježanju od Turaka i doseljavanju u Bačku i onih o Luki Sučiću²¹ hvala Bogu nema. Niti je ova grana hrvatskog naroda, u podređenom, panonskom području rado ratovala niti je među vojnicima bilo istaknutih pojedinaca – heroja. Došavši u novu sredinu vrlo brzo su zavoljeli zemlju i rad na njoj, a u svom značajnijim bitkama i ratovima služili su isključivo kao topovsko meso država u kojima su živjeli uključivši i onu posljednju, blaženo poživšu.

Kada je riječ o političkim događajima bitnim za sudbinu bunjevačkih Hrvata svakako je jedan od najznačajnijih završetak Prvog svjetskog rata. Nestankom Austro – Ugarske i nastankom granice između kraljevine SHS i Mađarske oni su prisiljeni da žive u dvije države. Na taj način naprasno su prekinuti ne samo rodbinski i osobni kontakti nego i kontakti između susjednih sela i gradova. Vrlo brzo su nestale kulturne i sve druge veze između glavnih centara Subotice i Sombora, s jedne te Baje²² s druge strane. Posljedice toga su i danas lako uočljive, a jedna od najtežih je gotovo potpuna jezična asimilacija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj. To je plod nacionalno-unitarističke i represivne politike Mađarske dok je pripadala Varšavskom paktu. S druge strane ovdašnji bunjevački Hrvati bolje su prošli ali su svoj govor u većini, većinom zbog obrazovnog sustava ali i ostalih pratećih činitelja poput medija, službenog jezika također dobrim dijelom izgubili i zamijenila ga srpskim jezikom, što se također može podvesti pod pojam jezične asimilacije.

Slavna prošlost bunjevačkih Hrvata, poglavito onih u Subotici, vezana je skoro uvijek uz povijest grada. Još se u pjesmi „Podvikuje bunjevačka vila”²³ spominje Bunjevac kao starješina grada. O tome će svaki „bunjevco-nostalgicar” i to bez obzira na kako se nacionalno izjašnjava, rado i s ponosom govoriti. Govorit će tako da su upravo bunjevački Hrvati Subotici od carice Marije

Terezije ishodili status slobodnog kraljevskog grada u 18. st., da su bunjevački Hrvati odigrali značajnu ulogu u razvoju grada u 19. st. Sjetit će se i uloge gradonačelnika Laze Mamužića²⁴ u tom. Sjetit će se kao su do kraja prvog svjetskog rata bunjevački Hrvati činili ogromnu većinu stanovništva grada (možda i do 70%)²⁴, te su po broju Hrvata bili drugi grad, odmah poslije Zagreba. Takvih priča, poglavito kod onih nacionalno svjesnijih i starijih bunjevačkih Hrvata ne manjka niti danas ali se i oni izgovaraju sve tiše. Valjda se i oni svjesni svog rapidnog smanjenja i opadanje moći posljednjih desetljeća. Povijest zajednice bunjevačkih Hrvata dobar je temelj kako bi se osigurao daljnji ostanak i opstanak na ovim prostorima.

Naravno da raspoloživi dokumenti u muzejima, arhivima, knjižnicama, galerijama i na koncu grobljima idu u prolog tvrdnji o pravu na opstanak i ostanak, odnosno kao dokaz njihove autohtonosti. Najpouzdaniji argument za to, barem po mom osobnom mišljenju, treba tražiti u ustavu i zakonima koji reguliraju ne samo pojam prava na opstanak i ostanak nego i na papiru jamče i njihovo ostvarenje. U odnosu na ranija razdoblja od onih u Austro- Ugarskoj pa do današnjih dana može se uočiti veliki napredak.

I pored nikada objavljene, a opet uočljive naklonosti države prema Bunjevcima - nehrvatima, bilo bi nekorektno izostaviti da bunjevački Hrvati, kao i svi Hrvati u Srbiji, imaju prostora za ostvarenje svojih posebnih interesa. U Subotici kao i u drugim sredinama Bačke i ranije je bilo institucija s hrvatskim predznakom od školstva preko medija i kazališta do institucija kulture ali je tek početkom 21. st. ustanovljena jedna krovna organizacija Hrvata u Srbiji Hrvatsko nacionalno vijeće, a zatim i čitav niz drugih institucija.

Obnavljanje tjednika „Hrvatska riječ“, uspostava nastave na hrvatskom jeziku u osnovnim školama, uvođenje hrvatskoga u službenu upotrebu u autonomnoj pokrajini Vojvodini. To naravno, znate to i sami ne znači da Hrvati u Srbiji žive u idealnim uvjetima, puno je loših primjera tretiranja Hrvata na ovim prostorima, no to ne znači da je sve loše na jednoj strani te da se boljom, promišljenijom i odgovornijom politikom aktualnog čelništva hrvatske zajednice ne može postići više i to unutar nje same. Na žalost s politikom podobnosti, a ne znanja i rezultata, politikom u kojoj je drugačije mišljenje u startu osuđeno na ignoriranje i izopćenje je viđeno i u nekim ranijim vremenima i sustavima i nikada se nije završavalo dobro niti za one na kojima je provođena niti po one koji su je provodili, a najmanje na opće dobro. To što su crveno mnogi zamijenili crkvenim samo je prazan simbol iza kojega često stoje laž, vlastohleplje i želja za materijalnim blagostanjem kojega nije bilo u djetinjstvu i koga neće biti za života.

1. Buna - istočna pritoka rijeke Neretve duga samo 9km, no izuzetno bogata vodom. Izvire kod mjesta Blagaj.
2. Bunjevačka i šokačka vila - novine koje su izlazile u Kaloči (Kalocsa) u današnjoj Mađarskoj. Prvo je od 1871. do 1873. izlazila kao kulturni podlistak „Bunjevačkih i šokačkih novina“. Od 1873. do 1876. izlazi kao samostalno glasilo.
3. Blaško Rajić (1878. do 1951.), svećenik, književnik i političar. Zalagao se za priključenje Bačke jugoslavenskoj državi. Vođa prvo Bunjevačko-šokačke stranke, a potom Vojvođanske pučke stranke, a potom pristaša HSS-a. Proganjan u doba mađarske okupacije za Drugog svjetskog rata. Poslije njega zalaže se za priključenje područja Baje u južnoj Mađarskoj Jugoslaviji.
4. Dužijanica, običaj zahvale za dobru žetvu kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. Od 1911. velika manifestacija koja se održava u Subotici. Jedno vrijeme zabranjena, no obnovljena 1968. Bitan dio identiteta Hrvata u Vojvodini.
5. Veliko prelo (Marinsko prelo) - javna manifestacija Hrvata u Vojvodini s najduljom tradicijom (od 1879.) utemeljena na tradiciji zimskog okupljanja seoskog stanovništva. Obnovljeno 1969. da bi se ponovo ugasio 1974. Velika prela ponovo se održavaju od 1990.
6. Emerik Pavić (1716. - 1780.) - franjevac, književnik, filozof, teolog, jezikoslovac i povjesničar tzv. budimskog kulturnog kruga. Za povijest Hrvata u Mađarskoj važan zbog svojih dijela namijenjenih pučkoj pobožnosti i izobrazbi.
7. Grgur Peštalić (1755. - 1809.) - pjesnik i filozof. Njegov ep „Dostojna plemenite Bačke starih uspomena“ dugo je bila najpopularnija knjiga među bunjevačkim Hrvatima.
8. Ivan Antunović (1815. - 1888.), biskup i preporoditelj Hrvata u južnoj Ugarskoj. Pokreće prve novine bunjevačkih Hrvata (1870. Bunjevačko-šokačke novine) i osniva niz prosvjetnih ustanova. Jačao je veze bunjevačkih Hrvata s ostalim Hrvatima kao i s drugim južnoslavenskim narodima.
9. Josip Andrić (1894. - 1967.), skladatelj, folklorist i katolički aktivist. Posebno pridonio razvoju tamburaške glazbe i prikupljanju narodnog blaga bačkih Hrvata. Autor prve bunjevačke opere „Dužijanica“.
10. Matija Evetović (1892. - 1972.), učitelj, dogradonačelnik Subotice i ravnatelj gradskog muzeja Subotica. Najvažnije mu je djelo „Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata“ koja mu je za života ostala u rukopisu.
11. Balint Vujkov (1912. - 1987.), sudac, književnik i skupljač narodnog književnog blaga Hrvata u Vojvodini ali i u drugim krajevima gdje žive Hrvati izvan Hrvatske. Proganjan za mađarske okupacije Subotice. Zbog nastojanja za jačim kulturnim povezivanjem Hrvata u Vojvodini s Hrvatskom 70-tih godina 20. st. bio je u političkoj „nemilosti“.
12. Ante Sekulić (1920. - 2016.), književnik, lingvist, povjesničar i etnolog. Posebno se zanimao za jezik bačkih Hrvata. Proganjan i osuđivan od komunističkih vlasti. Dopisni član HAZU i počasni građanin Subotice.
13. Matija Poljaković (1909. - 1973.), književnik i javni djelatnik. Autor niza popularnih kazališnih djela pisanih kako bunjevačkom ikavicom tako i hrvatskim književnim standardom. Istaknuti pripadnik antifašističkog pokreta i neposredno po završetku rata zamjenik zapovjednika Subotice. Zbog protivljenja kolektivizaciji u poljoprivredi i zalaganja za uvođenje hrvatskog jezika u subotičko školstvo sukobio se s komunističkim vlastima.
14. Petar Šarčević (1935. - 2001.), istaknuti hrvatski kazališni i televizijski redatelj i književnik rođen u Subotici. Autor tv - serije „Bački Hrvati“.
15. Vlatko Dulić (1943. - 2015.), istaknuti hrvatski glumac rođen u Subotici.

16. Petko Vojnić Purčar (1939. - 2017.), pisac, filmski scenarist i redatelj. 1984. - 1986. predsjednik Društva književnika Vojvodine. Za roman „Dom sve dalji“ 1977. dobio je NIN-ovu nagradu. U svom književnom djelu bavio se i kulturom i sudbinom bačkih Hrvata.
17. Vojislav Sekelj (1946. - 2017.), književnik, publicist i kulturni radnik. Posebno mu je uspjela knjiga poezije "Rič fali" na ikavici bačkih Hrvata koja je stekla i veliku popularnost.
18. Lazar Merković (1926. - 2016.) književnik, prevoditelj i publicist. Kao dječak sudionik antifašističkog pokreta zbog čega je završio u koncentracionom logoru Dachau. 1968. utemeljio Radio Suboticu, a kasnije je bio jedan od osnivača njegove hrvatske redakcije. 1972. društveno i kulturno marginaliziran zbog sudjelovanja u organiziranju subotičkog ogranka „Matice Hrvatske“.
19. Milovan Miković (1947.), književnik. Jedan od osnivača Radio Subotice. Ističe se svojim esejima kao i poezijom na ikavici bačkih Bunjevaca.
20. Branko Ištvančić (1967.), filmski redatelj. Posebno se ističe svojim dokumentarnim filmovima (Bunarman, Plašitelj Kormorana). U svojim filmovima bavi se i kulturom i tradicijom bačkih Hrvata (Od zrna do slike, Dužijanica, Pisme, bande, ljudi).
21. Luka Sučić (1648. - 1729.), zapovjednik subotičke utvrde po oslobođenju od Turaka. Nakon doseljenja 5000 Bunjevaca u mjesto i civilni upravitelj Subotice. Te se dužnosti obavljali i njegovi sinovi sve do proglašenja Subotice slobodnim kraljevskim gradom 1743.
22. Baja, grad u mađarskom dijelu Bačke. Velikim doseljavanjem Bunjevaca 1688. grad dobiva hrvatsku većinu. Od 19. st. na valu mađarizacije smanjuje se broj Hrvata i oni danas čine samo 1,2% stanovništva Baje. U Baji su nekada bili brojni i Nijemci.
23. Podvikuje Bunjevačka vila,
iz oblaka raširila krila.
Oj, Bunjevče probudi se sada,
starešino Subotice grada.
24. Lazar Mamužić (1847. - 1916.), gradonačelnik Subotice od 1884. do 1902. kao kandidat Bunjevačke stranke. Za njegovog gradonačelništva Subotica doživljava najveći gospodarski, kulturni i urbanistički procvat i ujedno je razdoblje najvećeg utjecaja Hrvata - Bunjevaca na prilike u gradu.
25. Po popisu 1919., u Subotici je bilo 65.135 Hrvata (Bunjevaca).

(prema zvučnom zapisu uredio Marin Knezović)

Marija Latchici

Karaševskohrvatska zajednica kroz burna stoljeća (ne)pisane povijesti

Povijest Karaševskih Hrvata seže unatrag pola tisućljeća jer su se oni počeli doseljavati u rumunjski Banat davnoga 14. stoljeća. Podijeljeni u tri skupine: Karaševci¹, Šokci² i Turopoljci, pripadnici hrvatske manjine u Rumunjskoj žive na Zapadu Rumunjske, u županijama Timiš³ i Karaš- Severin⁴. Za razliku od Hrvata u županiji Timiš, odnosno u Rekašu⁵ i Keči⁶, Karaševski su se Hrvati najbolje očuvali. Govore (još uvijek) arhaičnim jezikom i najvjerojatnije su dobili etnonim od rijeke Karaš, koja prolazi kroz Karaševo i koji reflektira njihov snažan lokalni identitet.

Najstarije mjesto u kojemu žive Hrvati u Rumunjskoj je Karaševo⁸. Spominje se u zapisima 1299. godine, a u Geografskom rječniku Transilvanije, Coriolana Suciu⁹ 1333. godine. U XVI. stoljeću Karaševo je dobilo status oppiduma (administrativnog centra ili gradića). Uz ostala mjesta u kojima obitavaju Hrvati u Karaš - Severinskoj županiji u istom su rječniku navedene su sljedeće godine: 1562. g. - Jabalče¹⁰, 1564. g. - Lupak¹¹, 1598. g. - Klokotič¹², 1690. g. - Ravnik¹³, 1723. g. - Vodnik¹⁴.

Sedam hrvatskih sela oko grada Ričice¹⁵ stoljećima nastoji opstati unatoč često nepovoljnim povijesno-političkim prilikama, unatoč ratovima, carstvima i, kao zadnje, komunističkom režimu. Ako ih je na popisu iz 2011. bilo približno 6.000 tisuća (točnije 5408), danas ih je negdje oko 4000 tisuća, jer dobar dio mladih obitelji otišlo na rad u Austriju, Njemačku ili u druge zemlje Zapada.

Među elementima koji tvore identitet ove zajednice, ističu se tri temeljna elementa na kojima se zasniva očuvanje identiteta Karaševskih Hrvata kroz povijest. Prva je svijest o tome tko su oni kao zajednica, kako sami sebe nazivaju. Ta se je svijest prenosila uglavnom usmenim putem s generaciju na generaciju, ali je početkom dvadesetog stoljeća zabilježena i u službenim dokumentima. Drugi je važan element vjera, odnosno Crkva, koja se kroz stoljeća njihove povijesti pokazala čuvaricom njihovog identiteta. I treći je njihov jezik, koji je doživio i preživio utjecaje kako većinskog tako i drugih bliskih manjinskih jezika. Za prikazivanje nekih važnih trenutaka nedovoljno istražene povijesti ove manjine, krenuli smo obrnutim redom, odnosno od sadašnjosti prema prošlosti.

Ove se godine obilježavaju 30 godina od Rumunjske Revolucije, odnosno pada komunističkog režima. Nakon Revolucije opravdano možemo reći da je došlo do preporoda ove manjine. Naime, u pravnom

sustavu Rumunjski Hrvati bivaju priznati kao nacionalna manjina i temeljem Ustava Rumunjske iz 1991. godine imaju pravo na čuvanje, razvoj i istraživanje etničkog identiteta (članak 6.), pravo na učenje hrvatskog jezika i pravo na školovanje na hrvatskom jeziku (članak 32.), pravo hrvatskih organizacija na zastupnika u rumunjskom parlamentu (članak 59.) te pravo službene uporabe hrvatskog jezika na sudu i podizanju službenih dokumenata na hrvatskom jeziku (članak 127.) i pravo na financijska sredstva iz proračuna za potrebe nacionalnih manjine.

Ako je ova manjina stoljećima živjela više tiha nego glasna, pa se to vrijeme može nazvati i povijest šutnje, ova suvremena povijest koju manjina piše ovih zadnjih 30 godina obilježena je procvatom društvenog, kulturnog, političkog i ekonomskog života. Obilježena je borbom i stjecanjem prava na jezik, školstvo, tisak, emitiranje emisije na hrvatskom jeziku na radiju i televiziji. Godine 1991. osnovano je Zajedništvo Hrvata sa sjedištem u Karaševu i ono je ove godine proslavilo dvadeset i osmu obljetnicu svoga postojanja i živahnog i plodnog djelovanja. Osnivanjem Zajedništva Hrvata u Rumunjskoj, organizacije onih manjina koje su negirale postojanje hrvatske nacionalne manjine u Rumunjskoj stavljene su pred gotov čin.

ZHR izdaje dvojezično glasilo Hrvatsku grančicu, a godine 1997. otvorena je u Karaševu dvojezična (rumunjsko-hrvatska) gimnazija, a na materinskom se jeziku predaje i u Klokotiču i u Ravniku. Otvaranjem dvojezične gimnazije stvari se počinju znatno mijenjati kada je u pitanju školstvo, slobodno se može reći da započinje razdoblje jezičnog i kulturnog preporoda i to zahvaljujući i povratku u rodni kraj studenata iz ovih krajeva koji su početkom devedesetih otišli na studij u Republiku Hrvatsku, i koji po povratku počinju raditi u školama kao profesori, u redakciji novina, u upravi Zajedništva kao i na Bukureštanskom i Temišvarskom sveučilištu. Spomenuti treba da je i sadašnji zastupnik u Parlamentu Rumunjske zagrebački student. Devedesetih godina prošloga stoljeća postaju aktivnija i kulturno-umjetnička društva „Karaševska zora“, i Folklorna skupina „Klokotić“, a još živi ona nogometna (NK Prolaz Karasevo, NK „Starigrad“ Karaševo 1299., NK „Lupak“, NK „Croatia“ Klokotić,) i tako kocku po kocku ispisuju ovu sadašnju povijest. Dodajmo i postajanje radio emisije na hrvatskom jeziku jednom tjednom, petkom na radio postaji Rešica. Moramo svakako spomenuti i emisiju na nacionalnoj televiziji TVR za manjine koja se emitira jedanput tjedno (petak), a zadnjeg utorka u mjesecu na nacionalnoj televiziji TVR3 emitira se program posvećen hrvatskoj manjini u rumunjskom dijelu Banata. Sve su to važne karike koje doprinose pisanju hrvatskim slovom i jezikom ove suvremene, aktivne, živuće povijesti. No vratimo se na tren na povijest ove manjine prije Revolucije, kao jednog od ključnih povijesnih zbivanja za povijest i identitet ove manjine, a koju se

može nazvati, više ili manje opravdano, poviješću šutnje.

O hrvatskoj se manjini znalo dosta malo, s povijesnog aspekta, više je bila poznata zahvaljujući lingvističkim radovima, od kojih je najpoznatiji rad poznatog filologa Emila Petrovicia¹⁶ (Govor Karaševaca) i koji je davne 1935. rekao, citiram: "Govor je lijep, ima neku mediteransku melodioznost", a što se tiče nacionalne opredjeljenosti napisao: "Karaševci su preko crkve saznali da su Hrvati".

Da sad sretnemo poznatog jezikoslovca Emila Petrovicia (što više nije moguće) svakako bismo mu rekli: "Da, možda i preko Crkve, no o onome što jesi, svijest o tome, učiš i nosiš u srcu u svojoj obitelji, a mi smo, hvala Bogu, imali djedove i roditelje koji su nas učili da smo Hrvati, a o tome svjedoče i vojne knjižice naših djedova." Trebalo je to spomenuti da bismo uklonili ostale špekulacije koje su ovoj manjini toliko puta nanosili štete i koje su često dovodile njihov identitet- slijedom tolikih nepovoljnih povijesno-političkih i demografskih okolnosti - na rub opstojnosti.

Drugi je važan element u očuvanju identiteta ove manjine, Katolička crkva, koja je imala i ima vrlo važnu ulogu u očuvanju rumunjskih Hrvata u etničkom smislu, u očuvanju njihovog identiteta i jezika. Uostalom, povijest Katoličke crkve u karaševskim naseljima je duga. Iz 1509. sačuvan je izgleda prvi spomen jedne katoličke institucije u Karaševu - franjevačkog samostana koji je vjerojatno nakon osmanskog osvajanja današnjeg Banata (1552) nestao zauvijek.

Zahvaljujući vezama s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj koja desetljećima hrvatskim svećenicima u Rumunjskoj dostavlja vjerski tisak i knjige za bogoslužje na hrvatskom jeziku, Karaševski su Hrvati uvijek nekako preko crkve bili u vezi s matičnom domovinom, znači i onda kada zbog Željezne zavjese nisu mogli preko granice. A danas u Temišvarskoj biskupiji¹⁷ kojoj pripada hrvatska manjina u Rumunjskoj djeluje 13 svećenika, svi hrvatskog podrijetla.

Crkva je ujedno i most koji već i spaja ovu sadašnju povijest s poviješću šutnje. A usudili smo se nazvati njihovu prošlost poviješću šutnje jer se o njihovoj povijesti malo znalo, šutjelo ili se njihov identitet negirao. No u novije se vrijeme njihovom poviješću bavi rumunjsko-hrvatska povjesničarka Castilia Manea-Grgin¹⁸ iz Instituta društvenih znanosti »Ivo Pilar i koja kaže, citiram: "Karaševski Hrvati imaju bogatu povijest, a najistraženije je razdoblje od 14. do 18. stoljeća. U 18. stoljeću nije samo Karaševo imalo »kneza« ili mjestonačelnika, kao u prošlim stoljećima, nego i dva veća između preostalih karaševskih naselja, Klokotić i Lupak. Franjevci su zabilježili 1784. u Karaševu 3124 katolička stanovnika, a usporedbe radi, 1787. Temišvar, glavni grad provincije, imao je 9242 stanovnika. Karaševci su sudjelovali u

Prvom i Drugom svjetskom ratu, a u čast palim borcima u Karaševu su (2007.) i u Lupaku (2014.) podignuti spomenici. Zanimljivo je da su vode Karaša u selu, napose u njegovu donjem kraju, pokretale do početka Drugoga svjetskog rata 14 vodenica, od kojih su do danas ostale samo dvije (u suvlasništvu više seljana)."¹⁹

Govoriti treba svakako i o školstvu jer u karaševskim naseljima škole postoje već od 18. stoljeća, a prvi koji je podučavao bio je isusovac Mihovil Lovinić²⁰, koji je ondje djelovao 1726–1730, i naveden je kao prvi učitelj, dok druga karaševska naselja dobila su učitelje oko 1780, najvjerojatnije u sklopu prosvjetiteljskih mjera cara Josipa II. (1780–1790). Saznajemo prema podacima iste povjesničarke da je nastava izvođena u 18. i 19. stoljeću na materinskom jeziku, a od 1907. pa do sloma Austro-Ugarske, nažalost, na mađarskom.

Školstvo na hrvatskom jeziku u Rumunjskoj doživljava svoj procvat nakon sklapanja jugoslavensko-rumunjske školske konvencije 1933, koja je garantirala hrvatske učitelje za hrvatska sela u Rumunjskoj, i to od 1936. do 1948, kada se dogodio poznati sukob između Tita i Staljina. O tim učiteljima postoje podaci u Ministarstvu vanjskih poslova Rumunjske. No, od početka 60-ih godina 20. stoljeća, rumunjski biva uveden u školu kao nastavni jezik, hrvatskosrpski jezik dobiva status predmeta, s 3–4 školska sata nastave tjedno, ovisi o situaciji. Osobno se dobro sjećam da moja generacija nije imala hrvatske učitelje, da smo učili iz mješovitih ćiriljičko-latiničkih knjiga.

Znači tri desetljeća stagnacije, šutnje, kada se učenje hrvatskog jezika svodi na ono što smo govorili u svojim obiteljima i u crkvi. I ne treba zaboraviti ni to da su tadašnje komunističke vlasti (preko nekih nastavnika, i ovo je osobno svjedočenje) nama učenicima, govorili, da bi u školi trebali govoriti samo rumunjski. I to je taj treći važni element identiteta, jezik, koji je unatoč raznim nepovoljnim razdobljima u školstvu i u društvenom životu, ova zajednica uspjela očuvati.

Jezik i običaje njeguju i kulturna društva. Tako je u Karaševu kulturno-umjetničko društvo »Mladi Karaševci« osnovano 1947, dok ono koje djeluje danas nosi naziv »Karaševska zora«. A za vrijeme socijalizma i u Klokotiću je postojao folklorni ansambl mjesnog Doma kulture.

Kada su u pitanju hrvatska društva u mjestima s hrvatskim življem u županiji Timiš, u Rekašu i Keči, stvari su tamo puno bolje stajale koncem 19. i početkom 20. stoljeća. Tako je najstarije hrvatsko društvo u Rekašu »Temeš – Rekaško šokačko pjevačko društvo«, osnovano 1888., a nešto kasnije osnovano je »Šokačko omladinsko društvo« te »Čitaonica«, u koju su stizale novine, časopisi i

knjige iz Zagreba.

I u Keči su osnovana kulturna društva koncem 80-ih godina 19. stoljeća, a »Bratovština svete krunice« na prijelazu u 20. stoljeće. Uslijedili su »Lovačko društvo« 1907. i tri godine poslije »Gazdačko (gospodarsko) društvo«. Nakon Prvoga svjetskog rata svoja su društva osnovali i tamburaši (1922), kao i kazališni amateri (1924). Rad tih društava se do 1938. odvijao u školi ili u seoskoj gostionici. Te godine je u selu otvoren »Hrvatski katolički dom«, koji je imao i knjižnicu te čitaonicu. Zbog ratnih okolnosti ta su društva propadala, a nakon 1948. uglavnom su prestala djelovati.

Nažalost, Keča je skoro u potpunosti izgubljena kada govorimo o Hrvatima i hrvatskom jeziku, a u Rekašu ima dvadesetak govornika i to uglavnom starijih osoba. Kako se u Rumunjskoj svake godine održavaju školske olimpijade iz raznih školskih predmeta, pa tako i materinskog jezika, godinama smo pokušavali pronaći nekoliko učenika iz Rekaša koji bi sudjelovali na olimpijadi hrvatskog jezika. Uspjeli smo samo jednom, godine 2010., s jednom učenicom. Nažalost, u Rekašu nastava na hrvatskom jeziku više ne postoji, te s žalošću možemo samo reći da je u Keči i Rekašu, barem kada je školstvo u pitanju hrvatska riječ skoro utihnula.

Vratimo se opet sadašnjoj povijesti, koju ova zajednica živi i piše sada. Ovih trideset godina od Revolucije 1989. do danas s pravom se mogu opisati kao renesansa, preporod za Karaševske Hrvate, u kulturnom i društvenom smislu. Jezično gledano, cijelo jedno desetljeće, od 1995.-2005 je zlatno doba karaševskohrvatske materinske riječi zato što arhačni govor ove manjine pod jakim utjecajem većinskog rumunjskog biva obogaćen riječima i pojmovima iz s hrvatskog suvremenog jezika (ali i iz dijalekata) zahvaljujući onima koji su Republici Hrvatskoj studirali ili radili.

Sada se veze s matičnom zemljom održavaju u velikoj mjeri preko Hrvatske matice iseljenika, ali i drugih institucija. S ponosom se može istaknuti da je hrvatska manjina jedina manjina u Rumunjskoj koju su posjetili najviši državni dužnosnici iz Republike Hrvatske, pritom mislimo na posjete predsjednika Stipe Mesića 2004., Ive Josipovića 2012. i predsjednice Kolinde Grabar-Kitarović 2017.

Iako bi trebalo još puno toga istaknuti kada govorimo o povijesti i identitetu ove zajednice, ovdje su ukratko iznijeti neki od važnih trenutaka iz sadašnjosti i prošlosti ove zajednice. Posebna se pozornost sada treba obratiti učenju povijesti, i to povijesti same manjine kao i hrvatske povijesti, kao i učenju, očuvanju i govorenju materinskog jezika zbog nepovoljnih demografskih promjena i kretanja.

Unatoč svemu ipak, sada se sa sigurnošću može tvrditi da su se uvjeti života stare hrvatske zajednice u Rumunjskoj nakon demokratskih promjena u zemlji primateljici te u matičnoj zemlji u mnogo čemu promijenili nabolje, pogotovo nakon ulaska Rumunjske i Hrvatske u Europsku uniju jer su se otvorile šire perspektive za nacionalne manjine kada je u pitanju očuvanje identita i etničkih posebnosti. A to je tim više moguće jer su zadnja tri desetljeća ojačale i veze rumunjskih Hrvata s matičnom zemljom, preko kulturnih društava, škola, sveučilišta i svakako preko ZHR-a koji pruža potporu kulturnim, vjerskim, školskim i društvenim zbivanjima u mjestima s hrvatskim življem kako bi ova stara hrvatska zajednica (iz koje je iselio veliki broj stanovnika) opstala u multietničkom banatskom okruženju.

1. Krašovani (Karaševci, karaševski Hrvati), hrvatska skupina u današnjoj sjeverozapadnoj Rumunjskoj nedovoljno istražena podrijetla. U svakom slučaju na području koje nastavaju poznati su od kraja 14. i početka 15. st. Naseljavaju mjesta Karaševo (Caraşova), Nermić (Nermet), Jabalče (Iabalcea), Klokotić (Clocotici), Ravnik (Rafnic), Vodnik (Vodnic) i Lupak (Lupac).
2. Šokci, hrvatska etnička skupina koja je izvorno živjela na području srednje, sjeverne i istočne Bosne. Od 16. st. počela se seliti prema sjeveru. Pri tome najveća seoba iz Bosne se dogodila krajem 17. st. za Bečkog rata (1683. – 1699.). Šokci danas mahom naseljavaju Slavoniju, Srijem, Baranju i područje Rekeša u rumunjskom Banatu. Šokac je izvorno pogrdan naziv za Slavene katolike.
3. Tamiška županija, dio povijesnog Banata, na zapadu današnje Rumunjske sa središtem u Temišvaru i površinom je najveća županija u Rumunjskoj.
4. Karaš-severinska županija, dio povijesnog Banata, na zapadu današnje Rumunjske sa središtem u Reşiţi (Ričica). Gotovo 2% njezina stanovništva čine Hrvati.
6. Rekaš (Recaş, Rekasch, Temesrékás), grad u rumunjskom dijelu Banata. U gradu je nekad živjela broja njemačka manjina kao i Hrvati – Šokci. Grad se posebno snažno razvijao krajem 19. i početkom 20. st.
7. Keča (Hrvatska Keča, Checea), naselje nastalo doseljenjem sitnog hrvatskog plemstva (predijalaca) 1801. iz Pokuplja na posjede zagrebačkog biskupa u Banatu. Sve do 60-tih godina 20. st. imali su razvijeni osjećaj nacionalne pripadnosti hrvatskom narodu, društva i školu. Poslije toga tamošnji Hrvati naglo nestaju.
8. Karaševo (Caraşova, Krassóvár), varošica u rumunjskom dijelu Banata, naseljena gotovo isključivo Hrvatima. Spominje se prvi put 1322. Biskupsko središte od kraja 13. st. do 1537. (na kratko obnovljeno između 1860. i 1813.). Početkom 18. st. uz Temišvar i Caransebeş najveće mjesto u Banatu. Od polovice 18. st. dio područja Vršca. Danas broji oko 3200 stanovnika.
9. Coriolan Suciu (1895. – 1967.), rumunjski grko-katolički svećenik, nastavnik i povjesničar. Posebno se bavio poviješću Transilvanije (Erdély, Siebenbürgen, Sedmogradska).
10. Jabalče (Iabalcea), hrvatsko selo u blizini Karaševa, danas sa oko 200 stanovnika.
11. Lupak (Lupac, Kiskrassó), općinsko središte na karaševskom području s oko 3000 stanovnika, velikom većinom Hrvata.
12. Klokotič (Clocotici, Krassócsörgő), hrvatsko naselje u općini Lupak s oko 1000 stanovnika.

13. Ravnik (Rafnic, Kengyeltó), hrvatsko naselje u općini Lupaka s oko 500 stanovnika.
14. Vodnik (Vodnic, Vizes), hrvatsko naselje u općini Lupak s oko 400 stanovnika.
15. Ričica (Reșița, Reschitz, Resicabánya), glavni grad Karaš-severinske županije u rumunjskom dijelu Banata s oko 70.000 stanovnika. Od druge polovice 18 st. važno središte teške industrije. Poslije 1989. ova naglo propada i stanovništvo iseljava (1989. grad je imao 110.000 stanovnika). Do kraja Drugog svjetskog rata većinu njegova stanovništva činili su Nijemci.
16. Emil Petrovici (1899. – 1968.) rumunjski lingvist i slavist. Autor knjige *Graiul carașovenilor* (Jezik Krašovana) iz 1935.
17. Temišvarska biskupija, osnovana 1930. i obuhvaća rumunjski dio Banata. Tu oko 11% stanovništva čine katolici (Mađari, Nijemci, Rumunji, Bugari, Hrvati, Česi i Slovaci).
18. Castilia Manea-Grgin (1969.), rumunjsko-hrvatska povjesničarka. Magistrirala na Central European University u Budimpešti na Odsjeku za srednjovjekovnu povijest. 2004. doktorirala na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2006. znanstvena suradnica na institutu Ivo Pilar u Zagrebu. Posebno se bavi poviješću karaševskih Hrvata.
19. Grgin-Manea, Castilia, Hrvatska nacionalna manjina u Rumunjskoj, Hrvatska revija 4, 2008., www.matica.hr (bilješka autorice).
20. Mihovil Lovinić (1682. – 1730.), isusovac podrijetlom iz Bosne. Djelovao je kao misionar na području Karaševa imajući velike zasluge za kulturni, vjerski i prosvjetni napredak stanovništva („apostol Karaševa“). Sagradio je veliku baroknu crkvu u Karaševu (1726.).

BIBLIOGRAFIJA

1. DELEANU, Marcu Mihail, *Însemnări despre carașoveni*, Editura Banatica, Reșița, 1999.
2. KRPAN, Stjepan, *Hrvati u Keči*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.
3. KRPAN, Stjepan, *Od Karaša do Biferna. Zapis o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.
4. KRPAN, Stjepan, *Hrvati u Rekašu kraj Temišvara*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1990.
4. KRPAN, Stjepan, *Potrebi rumunjskih Hrvata*, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1992.
5. KRMPOTIĆ, Ivan Lazar, „Karaševski Hrvati u Rumunjskoj“, u *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Hrvatska Matica iseljenika, 1994.
6. MANEA-GRGIN, Castilia, *Društveni razvoj rumunjskih Hrvata-Karaševaca u 17. i 18. stoljeću*, Doktorska dizertacija, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb, 2004.
7. MANEA-GRGIN, Castilia, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, FF press, Zagreb, 2012.
8. MANEA-GRGIN, Castilia *Hrvatska nacionalna manjina u Rumunjskoj*, Hrvatska revija 4, 2008., www.matica.hr
9. VULIĆ, Sanja, „Osvrt na karaševske govore“, in *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Hrvatska Matica iseljenika, Zagreb, 1994.

10. VULIĆ, Sanja, „Rumunjski Hrvati u pretpreporodnom i preporodnom razdoblju“, u Dani hvarskog kazališta, Split, 1998.

ZAKLJUČCI

29. listopada 2019. u organizaciji Hrvatske matice iseljenika održan je 25. Forum hrvatskih manjina s temom „Povijest i identitet hrvatskih manjinskih zajednica“. Tom prilikom su doneseni sljedeći zaključci:

1. Potrebna je veća integracija hrvatske nacionalne povijesti i povijesti hrvatskih manjinskih zajednica u kurikulare nastave povijesti u državama u kojima hrvatske manjinske zajednice žive.
2. Potrebno je posvetiti veću pozornost temama iz suvremene povijesti u nastavi povijesti hrvatskih manjinskih zajednica uzimajući u obzir i kontekst lokalnih iskustava.
3. Potrebno je integrirati sadržaje iz povijesti i kulture hrvatskih manjinskih zajednica u nastavni kurikulum u Republici Hrvatskoj.
4. Potrebno je u većoj mjeri istaknuti doprinos pripadnika hrvatskih manjinskih zajednica razvoju znanosti, politike i društva u Republici Hrvatskoj.
5. Kultura i povijest hrvatskih manjinskih zajednica sastavni su dio jedinstvene hrvatske kulture i povijesti što je potrebno posebno osvještivati i promicati.

